

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний технологічний університет

КРУПІЦА ІРИНА ВІКТОРІВНА

УДК 338.48:379.85 (477.7)

**ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР**

Спеціальність 08.00.05- розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Одеса - 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Одеському національному технологічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
ЛАГОДІЄНКО Володимир Вікторович,
Одеський національний технологічний університет,
завідувач кафедри маркетингу,
підприємництва і торгівлі.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
БЕЗУГЛА Людмила Сергіївна,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
завідувачка кафедри туризму
та економіки підприємства;

доктор економічних наук, професор
СКУПСЬКИЙ Руслан Миколайович,
ВСП Миколаївський інститут розвитку людини
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку
людини «Україна»,
завідувач кафедри підприємництва, управління та
адміністрування;

доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
ШАПОШНИКОВ Костянтин Сергійович,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
МОН України,
начальник відділу науково-дослідної роботи
та атестації наукових кадрів.

Захист відбудеться « **28** » вересня 2023 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеському національному технологічному університеті за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, аудиторія А-234.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті університету <https://www.ontu.edu.ua/download/dissertation/disser/2023/Disser-Krupitsa.pdf> та в бібліотеці Одеського національного технологічного університету за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, читальний зал.

Реферат розіслано « **28** » серпня 2023 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ірина СЕДІКОВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Туристична галузь протягом багатьох років у світі має значущі результати розвитку, що позитивним чином вплинуло на підвищення її інвестиційної привабливості та визначило пріоритетне місце туристично-рекреаційного потенціалу в структурі національних економік. Для України визнана пріоритетність розвитку туризму, поряд з цим, обумовлена синергічним інтеграційним впливом на суміжні галузі економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо), стабільним й динамічним збільшення валютних надходжень до бюджету, де соціально-економічна значущість галузі констатована підвищенням зайнятості населення, розширенням виробництва туристичних товарів і послуг, створенням нових робочих місць, розвитком соціальної та виробничої інфраструктури туристичних центрів, забезпеченням зростання добробуту та якості життя місцевого населення, пізнанням багатой природної та історико-культурної спадщини, розвитком народних промислів та збереженню екологічної рівноваги та природно-рекреаційних багатств тощо.

Туризм, завдяки формування регіональних (дестинаційних), утворень генерує суттєві можливості для сталого соціально-економічного розвитку територій (країни, регіону, міста), що володіють різним туристично-рекреаційним потенціалом та рівнем його використання, а якісні характеристики трансформаційних процесів переконують про необхідність застосування інноваційних механізмів для підвищення економічної ефективності туристичної галузі.

Саме тому, в умовах війни, що зараз триває в Україні і немає аналогів у сучасній європейській історії для оцінки можливого впливу на туристичний сектор, доцільним є ретроспективний аналіз і політологічне осмислення розвитку туристичної сфери з метою визначення особливостей подальшого стратегічного розвитку економічних процесів в регіонах та оцінки місця даної галузі в структурі економіки. Це дозволить визначитися з особливостями формування нових видів туризму в післявоєнний період, зі специфікою відродження туристично-рекреаційного потенціалу та допоможе сформувати дієві складові механізму відновлення галузі і стимулювання її розвитку з метою популяризації регіональних туристичних дестинацій серед громадян в Україні та за її межами.

Розвиткові наукових підходів для ефективного функціонування туристичної галузі в Україні приділили багато часу наукові школи різних регіонів, де найбільше заслуговують на увагу розробки та напрацювання: Л. Безуглої, М. Бондаренко, О.Вуйчик, В. Герасименко, Н.Добрянської, І. Зоріна, М. Колосінської, О. Меліх, В. Шиманської та багато інших. Питаннями інноваційного туризму, що в умовах трансформаційних змін в економіці є своєчасним і необхідним, займалися: О. Бартошук, Є. Богданова, В. Квартальний, М. Мальська, Р.Скупський, В. Стойка, В. Федорченко. Пошуку нових напрямів підвищення ефективності в туристично-рекреаційній галузі значне місце відведено в наукових працях: О. Виноградова, М. Гончаренко, Я.

Григор'єва, В. Козирєва, О. Копанєва, Т. Кукліна, Я. Литвиненко, М. Рипкович, І. Цимбалюк, К. Шапошников та ін.

Відома плеяда економічних наукових шкіл в своїх дослідженнях розкрили величезний пласт проблем направлених на підвищення ефективності туристичної галузі в Україні, але в нових умовах сучасних викликів для туристично-рекреаційної галузі невирішеними залишається ряд питань пов'язаних із стратегічним вектором розвитку туристичної сфери в умовах сталого регіонального розвитку. Потребують ширшого дослідження особливості розвитку туристичної сфери після проведеної адміністративно-територіальної реформи внаслідок децентралізації в умовах сталого розвитку регіонів, важливим є пошук механізмів підтримки появи нових видів туризму та відновлення роботи класичних після наслідків пандемії коронавірусу COVID-19, необхідним є розробка стратегічного вектору формування туристичної сфери за новими потребами в умовах регіонального розвитку в повоєнний час.

Своєчасність та важливість представленого дослідження для формування нових можливостей ефективного функціонування туристичної сфери в умовах забезпечення сталого регіонального розвитку в період нових економічних загроз та викликів зумовили вибір теми дослідження, постановку мети і завдань, визначення предмету та об'єкту дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах плану наукових досліджень Одеського національного технологічного університету за темами: «Інвестиційні механізми регіональних структурних трансформацій в агробізнесі» (номер державної реєстрації 0120U002096, 2020–2021 рр.), та «Розробка маршрутів гастрономічного туризму задля сталого розвитку сільських територій» (номер державної реєстрації 0122U200444, 2022-2024 рр.), у межах яких автором розроблено концепцію організаційно-економічного механізму формування туристичної сфери в умовах сталого розвитку регіону та обґрунтовано теоретико-методологічні засади застосування інновацій в туристичній сфері в умовах забезпечення сталого регіонального розвитку в період нових економічних загроз та викликів.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо обґрунтування стратегічних напрямів формування туристичної сфери в умовах забезпечення сталого регіонального розвитку в період нових економічних загроз та викликів. Для досягнення визначеної в дослідженні мети поставлені такі наукові та практичні завдання:

- дослідити теоретико-методологічні імперативи впливу туризму на соціально-економічний розвиток регіону, здійснити діагностику та сформувати комплекс методичних підходів дослідження сталого розвитку туристичної сфери, визначити основні критеріальні ознаки та специфічні особливості;
- удосконалити теоретико-методологічні підходи дослідження організаційно-функціональної структури туристичної сфери регіону як міжгалузевого підкомплексу;
- здійснити причинно-наслідкову діагностику факторів впливу на

формування туристичної сфери в умовах сталого розвитку регіону та визначити комплекс нагальних проблем та ризиків розвитку галузі туризму та курортів в конкретного регіону;

- розробити та обґрунтувати концепцію формування туристичної сфери регіону на довгострокову перспективу, визначити стратегічні цілі, з урахуванням стану та рівня реалізації туристично-рекреаційного потенціалу, адаптивності базових моделей сталого поступу;

- дослідити методичні засади ефективної організації туристично-рекреаційного маркетингу в умовах сталого розвитку регіону та розробити відповідний дієвий інструментарій комунікацій та адаптивного формату взаємодії продуцента турпродукту/послуги із споживчою аудиторією;

- за допомогою ефективних маркетингових та ІТ-технологій розробити концептуальну основу (профіль) програмного продукту до мобільних пристроїв за визначеними конкурентними перевагами: доступність, зрозумілість, простота використання;

- дослідити теоретико-методичні положення діагностики існуючої системи статистичного спостереження та туристичного обліку, встановити її відповідність галузевим викликам сучасності, визначити недоліки та напрямки удосконалення;

- запропонувати в системі регіонального устрою створити консультативно-дорадчий орган (інституцію) управління сталим розвитком туристично-рекреаційної сфери та курортів з обґрунтуванням його структури, завдань, основних функцій;

- визначити переваги державно-приватного партнерства (ДПП) у сфері розвитку туризму та курортів, розробити відповідний організаційно-економічний механізм його реалізації;

- обґрунтувати концептуальні положення удосконалення та реалізації державної політики розвитку сфери туризму та курортів на рівні регіонів країни;

- обґрунтувати базові положення реалізації стратегічної моделі сталого розвитку туристичної сфери регіону в контексті євроінтеграційних процесів;

- розробити комплекс заходів повоєнного відновлення діяльності туристично-рекреаційної сфери та курортів на основі використання дієвих практик сучасного менеджменту.

Об'єктом дослідження є процеси формування туристичної сфери в умовах забезпечення сталого регіонального розвитку в період нових економічних загроз та викликів.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та прикладні аспекти щодо формування туристичної сфери в умовах забезпечення сталого регіонального розвитку в період нових економічних загроз та викликів.

Методи дослідження. В основі проведених досліджень було використано відомі положення економічної науки, що лежать в основі сучасних наукових розробок закордонних і вітчизняних дослідників в галузі вивчення питань розміщення продуктивних сил та регіонального розвитку. У процесі дослідження використовувалися такі методи: монографічний – при вивченні

точок зору дослідників щодо необхідності формування нових підходів у розвитку туристичної галузі, потребі використання стратегічного управління в ефективній розбудові туристично-рекреаційного потенціалу; абстрактно-логічний - для дослідження категоріального апарату об'єкту дослідження; діалектичний – при поясненні місця туристичної галузі в системі ієрархії світо-системної теорії; класифікація і систематизація, аналіз і синтез – при обґрунтуванні ефективного розвитку туристичної галузі в стратегічному вимірі та ролі стратегічного управління у формуванні кінцевих позитивних результатів; середні величини, ряди динаміки, порівняння, графічний, дисперсійний - для проведення аналітичних досліджень та їх кращого наочного відображення і порівняння; прогнозування та програмування – для обґрунтування концептуальних підходів у формуванні стратегічного вектору розвитку туристичної сфери, визначення особливостей та перспектив її розвитку тощо.

Інформаційною базою дослідження стали: монографії, наукові статті, матеріали конференцій за темою формування стратегічного розвитку туристичної сфери, законодавчі та нормативні акти України, що регламентують розвиток регіонального господарства, нормативно-правові акти; матеріали Державної служби статистики України, Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), статистичної організації Європейської Комісії (Eurostat); інформаційні ресурси мережі Internet, власні розрахунки та спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження. У дослідженні викладені теоретико-методологічні і практичні рекомендації щодо обґрунтування стратегічних напрямів формування туристичної сфери в умовах забезпечення сталого регіонального розвитку в період нових економічних загроз та викликів. Найбільш важливими науковими результатами, що характеризуються новизною, є наступні положення:

вперше:

- запропоновано концепцію організаційно-економічного механізму формування туристичної сфери в умовах сталого розвитку регіону, в основі якого є запровадження ресурсно-інтегрованого підходу щодо вибору та реалізації стратегічної моделі сталого розвитку просторово-територіального середовища через врахування фізико-географічних умов регіону та відмінностей їх соціально-економічного розвитку, стану туристично-рекреаційного потенціалу та рівня ефективності його реалізації, визначення цільових пріоритетів сталості конкретного регіону та можливостей їх досягнення за умови поєднання процесів глобалізації та локалізації, принципів інклюзивного зростання та визначеної інноваційності до мобілізації конкурентних переваг туристичної сфери, диверсифікації туристично-рекреаційної та інвестиційно-інноваційної діяльності, збільшення рівня зайнятості й доступності якісних послуг туристично-рекреаційної сфери;

- обґрунтовано ефективний формат розбудови туристичної сфери в умовах сталого регіонального розвитку, що враховує визначені соціальні, екологічні та економічні ефекти його запровадження та передбачає створення інноваційного

консультативно-дорадчого інституту (органу регіонального управління), який реалізує державну політику в галузі туризму, рекреації та курортів України на засадах консолідації національної сфери туризму і гостинності, органів державної влади, місцевого самоврядування, науки, освіти та громадськості у кризовий соціально-економічних умовах повоєнного періоду відновлення;

удосконалено:

- методичні засади діагностування туристично-рекреаційного потенціалу (ТРП) регіону через визначення інтегрального показника, принципову відмінність якого від існуючих, з урахуванням системно-критеріальних положень відображає: 1) метод стандартизації показників та їхня агрегатність; 2) обчислення таксономічного індексу розвитку ТРП регіону, що дозволяє оцінити його економічну ефективність;

- комплекс заходів поетапного відновлення діяльності туристично-рекреаційної сфери та курортів, як новітньої доктрини соціально-економічного розвитку регіону, в якій програмні заходи систематизовано та структуровано за функціональними блоками на векторах (фінансове забезпечення; територіальне вдосконалення туристичних потоків (транспортна логістика); галузева оптимізація та інтеграція; удосконалення маркетингу на макро- та мезорівнях туристично-рекреаційного розвитку; секторальне (видове) вдосконалення туризму; реконструкція туристичної інфраструктури; розвиток внутрішнього та в'їзного туризму; інституційне забезпечення суб'єктів туристичної діяльності тощо) з урахуванням досвіду інших країн, які постраждали від національних катастроф і надзвичайних ситуацій, та використання практики сучасного менеджменту туристичної сфери;

- теоретико-методологічні константи щодо розробки організаційно-маркетингового механізму сталого розвитку туристичної сфери, який забезпечує удосконалення туристично-рекреаційного маркетингу, повноту досягнення стратегічних цілей сталого галузевого зростання, логічно обумовлює обґрунтування цілей, суб'єктів, об'єктів, визначення принципів, методів та інструментарію, як комплексу організаційних, економічних, технологічних, соціально-психологічних і правових засобів реалізації;

- методико-концептуальні імперативи розробки комплексної стратегії сталого розвитку туризму і курортів регіону на період до 2030 року, адаптивно-інтегрований арсенал якої включає концептуальну ідею, мету, принципи реалізації, об'єкти та суб'єкти спеціалізації, цільові функції та пріоритети розвитку, комплекс оперативних завдань, методологічний базис тощо. При цьому форми, методи та механізми вказаного пріоритету реалізації сталості туристичної сфери можуть відрізнятися;

- концептуальні засади застосування інновацій в туризмі, що характеризуються, перш за все, якісними змінами туристичного продукту, процесів формування та позиціонування туристичних товарів і послуг з метою створення конкурентоспроможних туристичних товарів, надання унікальних туристичних послуг за використання новітніх маркетингових підходів, техніки та ІТ-технологій, зокрема через розробку профілю програмного мобільного додатку до смартфонів, що вирізнявся б максимальною доступністю,

зрозумілістю, простотою та лаконічністю;

дістали подальший розвиток:

- понятійно-категоріальний базис дослідження у частині визначення та обґрунтування концепції організаційно-економічного формату сталого розвитку туристичної сфери регіону, як міжгалузевого підкомплексу, що вимагає актуалізації системи його основних структурних елементів (об'єктів), їх функцій, завдань, взаємозв'язків тощо і здатний адаптуватися до конкретних умов регіонального устрою та мінливості ринкової кон'юнктури з метою створення сприятливих умов для виробництва якісного конкурентоспроможного туристичного продукту/послуг, гарантування безпеки і захисту прав та інтересів споживачів на регіональному/національному рівні;

- методологічні засади дослідження організації туристичної статистики з метою виявлення недоліків та невідповідностей чинної системи статистичного обліку результатів діяльності туристичних суб'єктів та запровадження в системі обліку використання допоміжного сателітного рахунку туризму (Д(С)РТ), як гаранту взаємної інтеграції систем статистичних спостережень Державної служби статистики та організації альтернативних спостережень. Використання новітньої методики статистичного обліку Національної системи туристичної статистики (НСТС) для оцінки стану та динаміки розвитку туризму забезпечить кожному регіону достовірне визначення обсягів туристичного споживання та внеску туризму в економіку областей/регіонів країни;

- теоретико-методологічний формат розробки ефективного організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіональної сфери туризму, рекреації та курортів, який на основі реалізації концептуально-стратегічного та структурно-логічного базису за умов обмеженості туристично-рекреаційних ресурсів актуалізує адаптивність, інтегрованість та вибірковість підходів щодо реалізації стратегічної моделі сталого розвитку та визначає конкретизацію суб'єктів, об'єктів, принципів, методів та інструментарію тощо;

- теоретико-методологічні та методичні положення технології та організації дослідження процесів формування, проблем та тенденцій розвитку туристичної сфери регіону та здійснено їх систематизацію, де на увагу заслуговують комплекс використаних прийомів отримання інформації та її оцінка (достовірність, однорідність, порівняльність, повнота), обробка та її аналіз із застосуванням статистично-математичних методів, формулювання висновків та результатів;

- рекомендації з формування та реалізації теоретико-методологічних підходів щодо запровадження державно-приватного партнерства (ДПП) у реалізації стратегічних пріоритетів сталого розвитку туристичної сфери (певного виду туризму) регіону через визначений організаційно-економічний механізм, який передбачає розробку та реалізацію Програми сталого розвитку ТС та рекреації регіону (ОТГ), оцінку його ефективності тощо. Значущість запропонованого методичного інструментарію полягає у можливості оцінити: питому вагу участі суб'єктів ДПП, рівень ефективності участі кожного суб'єкта (держави, бізнесу та суспільства) в реалізації ДПП-проєкту та загальну ефективність механізму реалізації ДПП в управлінні сталістю розвитку

туристичної сфери, курортів та рекреації регіону тощо;

- теоретико-методологічні засади розвитку digital-маркетингу, як дієвого інструментарію комунікацій та адаптивного формату взаємодії продуцента турпродукту/послуги із споживчою аудиторією, за допомогою використання різних форм цифрової комунікації (пошукові системи, електронна пошта, соціальні мережі тощо), трансформування якої здійснюється відповідно до динаміки розширення віртуального простору, що призводить до появи нових унікальних каналів збуту (від відео маркетингу, подкастів, SEO-просування до NFT) тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих теоретико-методологічних і практичних розробок, пропозицій при: обґрунтуванні стратегічних напрямів формування туристичної сфери в умовах забезпечення сталого регіонального розвитку в період нових економічних загроз та викликів, формуванні державних і регіональних програм розвитку туризму, у практичній діяльності органів влади та підприємницьких структур в галузі туризму, рекреації та курортів.

Основні положення, висновки і рекомендації, що містяться у роботі, схвалені та використовуються у практичній діяльності профільних організацій, відомств та управлінь, підприємств. Методологічні та методичні засади якісної діагностики стану та тенденцій розвитку туристичної сфери регіону - ГО «Агенція розвитку туризму» (довідка № 3 від 29.03.2023 р.). Стратегічний вектор розвитку туризму і курортів Причорноморського регіону, який передбачає створення відповідного нормативно-правового, організаційно-економічного, соціально-інституційного базису для забезпечення сталого розвитку туристичної сфери та курортів, перетворення її у високорентабельну, інтегровану у світовий ринок галузь, що зможе стати вагомим чинником прискорення економічного зростання, підтримки зайнятості, структурної модернізації економіки, наповнення бюджетів всіх рівнів - ГС «Агро-еколого-рекреаційний кластер «ФРУМУШИКА-НОВА» (довідка № 18 від 15.12.2022 р.). Запропонована концепція формування організаційно-економічного механізму забезпечення інноваційності туристичної сфери регіону в умовах сталого розвитку використовується Одеською асоціацією туристичних агенцій (довідка № 4/19 від 25.02.2022 р.). Практичні рекомендації з формування механізмів забезпечення інноваційності туристичної сфери регіону в умовах сталого розвитку, як стратегічного пріоритету соціально-економічного розвитку регіонів України використовуються в роботі Науково-освітнього інноваційного центру суспільних трансформацій (довідка № 25/01/2023-1 від 16.01.2023р.), Система управління сталим розвитком туристичної сфери з метою переходу на нову доктрину соціально-економічних стандартів регіонального зростання та для переходу на нові механізми реалізації регіональної політики розвитку туризму та рекреації в нестабільних соціально-економічних умовах (Акт впровадження від 27.03.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним та завершеним науковим дослідженням. Усі наукові положення, отримані результати, висновки та рекомендації, що викладені в дисертації та

винесені на захист, отримані автором особисто й опубліковані в наукових працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані тільки ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача. Особистий внесок автора вказано в переліку публікацій. Матеріали та висновки кандидатської дисертації здобувача при підготовці докторської дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Найбільш вагомими теоретико-методичні положення та практичні рекомендації дослідження апробовано на численних науково-практичних конференціях найважливішими серед яких є: IV міжнародна «Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття» (м. Одеса, ОНАХТ, 20-21 квітня 2016 р.), III Міжнародна «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.), міжнародна «Туризм: наука, освіта, практика» (м. Рівне, 15-17 березня 2018 р.), круглий стіл «Винний та гастрономічний туризм: поєднання освіти, технологій та бізнесу». (м. Одеса, 24-29 вересня 2018 р.), international «Austria Trend Event hotel Pyramid», (VIENNA, AUSTRIA 26-28 March 2019), IX міжнародна «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» (м. Одеса, ОНТУ, 28 травня 2020), 4th International «Restarting tourism, travel and hospitality: The day after» (May 21-23, 2021. Thessaloniki - Online, Greece), III всеукраїнська «Забезпечення якості вищої освіти: підвищення ефективності використання інформаційних технологій у здійсненні освітнього процесу» (ОНАХТ, Одеса. 14-16 квітня 2021 р.); міжнародний вебінар «До 120-річчя ОНТУ та Всесвітнього дня туризму» (м. Одеса, 05 жовтня 2022 року); міжнародна «Vinnytsia wine days. Еногастрономічний туризм. Драйвер розвитку туристичних дестинацій» (м. Вінниця, 25-28 травня 2023), щорічні конференції професорсько-викладацького складу Одеського національного технологічного університету (Одеса, 2016-2023 рр.).

Публікації. Результати дослідження викладено у 42 наукових працях, з яких 2 - розділи у монографіях; 20 - статті у наукових фахових виданнях України, 3 - статті у наукових фахових виданнях інших держав, що входить до наукометричних баз; 17 - матеріали конференцій, в тому числі зарубіжних - 1. Загальний обсяг публікацій – 11,26 друк. арк., з яких особисто авторіві належить 3,8 друк. арк., що повністю відображають зміст роботи.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (367 найменування) на 47 сторінках, містить 53 таблиці і 79 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 492 сторінок комп'ютерного тексту, основна частина 364 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичні засади формування туристичної сфери в умовах сталого розвитку» розглянуто теоретично-методичні аспекти визначення сутності та змісту понятійно-категоріального базису туризму, визначено організаційно-економічні аспекти формування сучасної доктрини

туристичної сфери, обґрунтовано методологічні імперативи сталого розвитку туристичної сфери та досліджено теоретико-методичні стратегічні детермінанти діагностики туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Встановлено, що туризм як специфічний вид економічної діяльності, з найбільшим потенціалом ефективності та окупності в сучасній економіці найчастіше визначається науковою думкою як: 1) дія (унікальний процес) – досвід або ж система явищ та відносин, що виникають в процесі подорожі; 2) подія, яка стає механізмом трансляції або ретрансляції досвіду туристичної діяльності в тих цінностях, які людина може отримати в ній; 3) вид діяльності або бізнес; 4) функціональний комплекс; 5) індустрія; 6) галузь.

З огляду на новітні тенденції розвитку туризму, зокрема в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну та ескалацію збройного конфлікту з лютого 2022 р., з розрізі критеріальних ознак видів туризму *«за цільовими ринками (метою поїздки)»* запропоновано виокремити та включити до загальної класифікації такі види туризму, що набули суттєвого поширення в останній період, як: волонтерський (залучення туристів до волонтерської діяльності за визначеними маршрутами); воєнний (організація турів до 0-ої та 1-2-ої лінії зіткнення сторін воєнного конфлікту на певний термін); екстремально-збройний (залучення до пошуку різних видів зброї, засобів озброєння та вибухових пристроїв на звільнених територіях та їхнє знешкодження тощо); констатації воєнних злочинів тощо.

З огляду на сформульовані вище положення та дотримуючись системного та процесного підходів, для визначення та структуризації підсистеми регіонального соціально-еколого-економічного простору, базовими функціями якого є задоволення споживчих потреб туристів за умови гарантування безпеки туризму пропонуємо до визначення категорію *«туристична сфера» (ТС)* - як міжгалузовий господарський підкомплекс регіону, який спеціалізується на створенні та реалізації якісного туристичного продукту/послуги суб'єктами туристичної діяльності, здатного задовольняти специфічний споживчий попит, через систему взаємодії антропогенних потреб туристів та наявних можливостей історико-культурного, природно-економічного та туристично-рекреаційного потенціалу території, виступає мультиплікатором синергічної взаємодії економічної, соціальної та екологічної компонент сталого розвитку регіональної економіки в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів (рис. 1).

Систематизація, критичний аналіз та імплементація світового наукового досвіду досліджень щодо диференціації структури галузевого регіонального розвитку дозволив визначити та обґрунтувати базисні методичні положення досягнення сталого розвитку туризму в регіоні (галузовий, просторовий, системний та стратегічний) та доповнити систему його основних критеріальних ознак (конкретні об'єкти дослідження, основні методи, основний результат, синергічний ефект) тощо.

В результаті критичного аналізу пояснень та дискусій щодо сутності та змістовності понятійно-категоріального апарату поняття «сталий розвиток»: 1) визначено *сталий розвиток туризму* - як розвиток, який дозволяє в повній

мірі задовольнити потреби туристів у теперішньому часі, враховуючи інтереси туристської дестинації щодо розширеного відтворення власного ресурсного потенціалу у майбутньому, що обумовлює стан, за якого економічні, соціальні й естетичні споживчі потреби задовольняються з підтриманням культурних і екологічних цінностей, без заподіяння шкоди біологічному різноманіттю і системам життєзабезпечення; 2) констатовано про те, що: сталий розвиток не припускає прояву революційних, катастрофічних і хаотичних змін; сталому розвитку притаманні еволюційність і екологічна коректність.

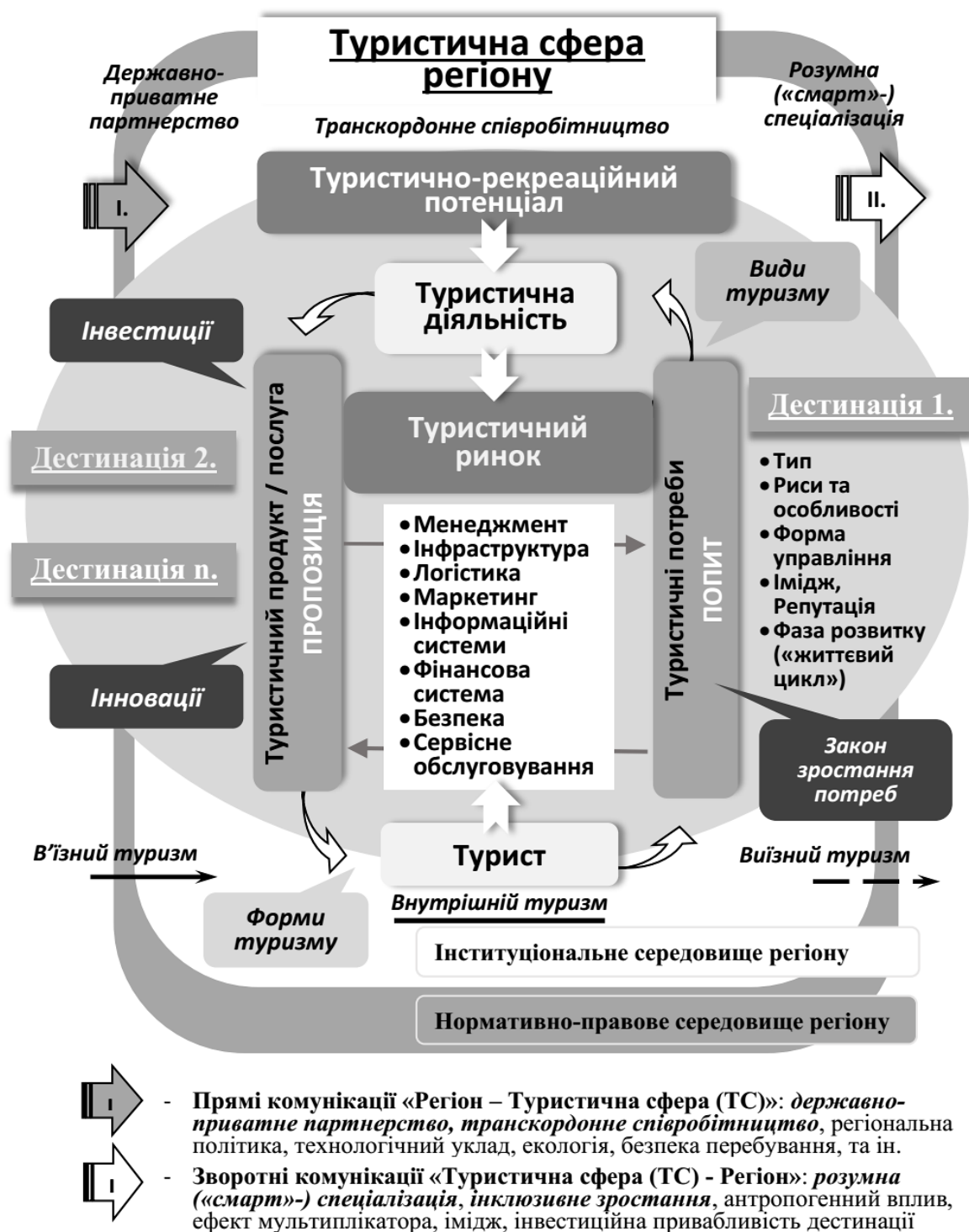

Рис. 1. Організаційно-економічна модель туристичної сфери (ТС) регіону

* удосконалено автором

Здійснений науковий пошук, щодо обґрунтування загальних принципів сталого розвитку туризму, дозволив виокремити наступні його положення: 1) еволюційний характер та довготривалість розвитку; 2) екологічна коректність (ефективність) туристських процесів та туристичної діяльності, сприяння збереженню та поетапному відтворенню цілісності природного середовища та культурної спадщини; 3) гармонійність (збалансованість) складових компонент сталого розвитку туризму як соціо-еколого-економічного комплексу; 4) соціальна рівноправність справедливого доступу різних поколінь (генерацій) до туристичних ресурсів (природних і штучних, економічних, культурологічних і соціально-побутових тощо); 5) динамічний характер розвитку. При цьому, не зменшується цінність традиційних принципів вирішення проблем економічної політики сталого розвитку туризму, таких як достатність, справедливість, ефективність, збалансованість, динамічність, довготривалість і попередження

Конкретизуючи кожну з компонент визначеного критерію сталого розвитку туристичної сфери регіону/країни, обґрунтовано, що: доступність передбачає максимізацію задоволення туристських потреб і рівня охоплення різних DESTINACIЙ туристським процесом; якість – забезпечує відповідність пропозиції туристичного продукту визначеним споживчим потребам, а також вимогам технічних параметрів з якості до міжнародних стандартів; безпека - дотримання науково-обґрунтованих норм антропогенного навантаження на довкілля туристичних територій та технологій обслуговування туристичного контингенту.

Удосконалено методичний інструментарій диференціації сталості розвитку туристичної сфери регіону за основним типами розвитку, для яких обґрунтовані характеристика та сценарії розвитку туристичної сфери.

В процесі дослідження та здійснення діагностики існуючих підходів та концепцій щодо визначення інновацій у туризмі, систематики інновацій у туризмі відповідно видового таксону та з врахування базових принципів інновацій у туризмі (науковості, системності, позитивності результатів, іманентності інвестиційним процесам, відповідності інновацій потребам туристів, відповідності інноваційної діяльності та її результатів рівню розвитку суспільства, зв'язності та безпеки) запропоновано включити до загальної класифікації наступні види інновацій сучасної туристичної сфери – *волонтерські* (•Philantourism - варіант волонтерського туризму: з метою підтримки місцевих громад, підтримки локальної економіки, заходів, проєктів; • залучення туристів до волонтерської діяльності в умовах воєнного стану за визначеними маршрутами), *воєнно-екстремальні* (• залучення до пошуку різних видів зброї, засобів озброєння та вибухових пристроїв на звільнених територіях та їхнє знешкодження тощо; • програми констатації воєнних злочинів; • програми-тури по місцям військової слави ЗСУ) та *реабілітаційно-оздоровчі* (• спеціальні програми адаптації до мирного життя, покращення морально-психологічного стану учасників бойових дій ЗСУ, НГУ, ТРО тощо).

На основі моніторингу поглядів науковців на тенденції розвитку туризму нами було визначено *специфічні особливості інновацій в туристичній сфері (індустрії)*: 1. Сервісно-мотиваційний характер. 2. Взаємозв'язок учасників

туристичного процесу. 3. Одночасність процесу виробництва та споживання туристичних послуг. 4. Запозиченість та адаптованість. 5. Здатність до копіювання (незаконного). 6. Нематеріальність інновацій. 7. Універсальність використання. 8. Наявна результативність впровадження. При цьому встановлено, що Інновації в туризмі набувають більш динамічного розвитку і широкого розповсюдження, ніж у суспільстві і культурі в цілому.

Встановлено, що оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни та її регіонів є першочерговим завданням забезпечення розвитку туристичної галузі та важливою передумовою її планування на національному й регіональному рівнях, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристичних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу виникають складності залучення інвестиційного капіталу, спрямованого у модернізацію інфраструктури туристичної та курортно-рекреаційної сфери. Однак оцінювання рівня туристичного потенціалу регіонів та їх забезпеченості туристичними ресурсами є проблематичним та лише частково вирішене в оціночних економічних чи географічних параметрах.

У другому розділі **«Теоретико-методологічний базис дослідження детермінант регіонального туристичного ринку»** досліджено зміст та сутність поняття, класифікаційні критерії та специфічні ознаки туристичного продукту/послуг як об'єкту ринкових відносин, визначено теоретико-методологічні засади формування та розвитку туристичного ринку, узагальнено методологічний базис діагностики розвитку регіонального туристичного ринку та туристичної сфери регіону в цілому тощо.

Здійснений аналіз показав, що існуюча множина наявних поглядів дослідників з приводу сутності поняття «туристичний продукт» вказує на категоріально-понятійну дискусійність, зокрема, щодо його складових елементів. З огляду на це туристичний продукт трактується як: комплекс (набір) послуг, комбінація різних аспектів, споживча вартість, результат праці, продукт для виробника та споживача, територіальний ресурсний потенціал тощо.

Однак, за результатами критичного аналізу існуючих визначень даного поняття, доведено, що найбільшого поширення набуває науковий підхід в основі якого туристичний продукт трактується як комплекс або ж набір туристичних послуг (не менше ніж дві такі послуги), що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, необхідних для задоволення потреб туриста під час його подорожі тощо. При цьому, об'єктивною нагальністю в умовах сталого розвитку туристичного ринку виступає комплекс специфічних основних особливостей туристичного продукту: 1) комплексність суспільних благ у складі туристичного продукту; 2) повнота та рівень якості послуг і товарів, які реалізуються; 3) основним результатом подорожі є міра задоволення (комплекс вражень), які споживач отримує від очікуваних і побачених історичних пам'яток, навколишнього природного середовища, традицій, культури і побуту тощо; 4) двоєдина суб'єктно-об'єктна природа формування категорії:

- в економічному вимірі, *туристичний продукт* – це продукт виробництва сфери туризму, що реалізується як сукупність туристичних товарів / послуг і задовольняє матеріальні та нематеріальні, первинні та вторинні потреби;

з позицій сучасного маркетингу, *туристичний продукт* – це сукупність об'єктів туристичної сфери, природних і антропогенних умов та ресурсів, що виступають предметом пропозиції і продажу на ринку з метою задоволення потреб морального та психофізичного характеру під час подорожі туриста.

Дослідження наукових поглядів щодо визначення сутності та змісту категорії «туристична послуга» дозволили диференціювати теоретико-методологічні підходи до її трактування, які можуть застосовуватися як окремо, так і формувати взаємопов'язану та взаємозалежну систему різних за спрямуванням типів, рис.2.

Рис. 2. Типологізація методологічних підходів до трактування сутності категорії «туристична послуга»

* удосконалено автором

Систематизація та доповнення чинних теоретико-методологічних підходів дозволяє сформулювати змістовний перелік специфічних ознак та особливостей туристичної послуги, складовою компонентною якої виступає: нерозривність виробництва і споживання; непридатність до збереження; неможливість попередньої діагностики; сезонність коливання попиту; еластичність попиту на туристичні послуги по відношенню до рівня доходів населення; значна статичність; якісна залежність туристичних послуг від природно-кліматичних та погодних умов; територіальна роз'єднаність споживача та виробника туристичної послуги; невідчутність туристичної послуги; мінливість якості обслуговування; мобільність передбачає обов'язкове переміщення споживача до місця обслуговування; мультиплікаційний ефект від споживання туристичної послуги тощо.

Узагальнено теоретико-методичний базис дослідження ринку туристичних послуг, що обумовлює собою послідовність дій і сукупність конкретних прийомів діагностики та оцінки стану (ситуації), що склалася на ринку, й розробку прогнозу найближчих перспектив розвитку його базових підприємств. З огляду на це, доведено основою досліджень регіонального туристичного ринку є дотримання ряду методологічних принципів, зокрема: 1) дослідження ринку туристичних послуг не можна здійснювати ізольовано, без взаємозв'язку із ситуацією, що склалася, та обліку особливостей функціонування в інших галузях чи на товарних ринках; 2) тенденції, які притаманні одному ринку не можна автоматично, без додаткових досліджень, переносити на інші; 3) необхідністю в постійному й безперервному спостереженні за туристським ринком, яка викликана мінливістю кон'юнктури та ситуативністю процесів, значними коливаннями, що мають суперечливий характер, нерівномірністю процесів та явищ тощо; 4) дослідження туристичного ринку будь-якого рівня та його суб'єктів має здійснюватися в певній послідовності.

Комплексно-системне узагальнення теоретичних засад та запровадження алгоритму розбудови понятійно-категоріального апарату обумовило можливість виокремлення чинних теоретико-методологічних підходів щодо трактування сутності категорії «туристичний ринок», в контексті аналітичного дослідження їх змістовності, в рамках: *системного підходу* - як систему економічних зв'язків, базисом якої є кругообіг капіталу «гроші – товар/послуга – гроші», як складну систему соціально-економічних відносин, як систему дії закону попиту і пропозиції та як систему функціональних компонент тощо; *комунікаційного підходу* - як сукупність економічних відносин та зв'язків, які виникають між суб'єктами ринку з приводу виробництва, розподілу, реалізації та споживання комплексного туристичного продукту та послуг. Встановлено, що менш розповсюдженими щодо трактування сутності категорії «туристичний ринок» є наукові погляди, що визначають збутовий, інституціональний та часово-просторовий підходи тощо.

Обґрунтовано базові положення щодо сутності ринку туристичних послуг, які відображені у логічній схемі теоретико-методологічного та організаційно-економічного забезпечення розвитку туристичного ринку: 1) товаром на ринку туристичних послуг виступає туристичний продукт; 2) туристичний ринок - це система відносин між суб'єктами ринку (виробниками туристичних продуктів, платоспроможними споживачами, посередниками); 3) господарським механізмом функціонування виступає система дій економічних важелів постійного врівноваження попиту і пропозиції туристичних продуктів / послуг тощо.

В процесі дослідження та критичного аналізу стану та тенденцій розвитку у сфері туризму розвинуто положення та доповнено перелік недоліків та неузгодженостей існуючої системи статичних показників та методик обліку результативності суб'єктів туристичної сфери в Україні із міжнародними стандартами та нормативами у сфері туризму. Вагомими аспектами, що обумовлюють недоліки статистики обліку туризму визначено: відсутність централізованої системи моніторингу туризму, недостатня координація та збір

даних; брак єдиної методології обліку; часове відставання інформаційних потоків від потреб ринку; недостатня актуальність (неврахування) туристичних даних та низький рівень свідомості туристичних суб'єктів; відсутність інформації щодо структури туристського споживання (обсягів туристських споживчих витрат); відсутність даних щодо випуску продукції за основними видами діяльності в туризмі; відсутність інформації щодо стану та тенденцій «одноденного туризму» (взагалі перебуває поза межами будь-яких статистичних спостережень).

З огляду на актуальність вдосконалення національної системи туристичної статистики, її адаптацію під потреби користувачів, переведення на доступну цифрову платформу досліджено та встановлено, що складання *Допоміжного (сателітного) рахунку туризму* (далі – Д(С)РТ), зосереджується на статистичному описі туризму в його різних формах (в'їзний, виїзний, внутрішній), підкреслює відносини між споживанням, відвідувачами та пропозицією товарів і послуг в економіці туризму та створює можливості кращого розуміння ринкових тенденцій, закономірностей та просторових особливостей розвитку туризму, визначення й діагностування цільових ринків.

Використання новітньої методики статистичного обліку Національної системи туристичної статистики (НСТС) для оцінки стану та динаміки розвитку туризму з урахуванням рівнів проведення дослідження (міжнародний, національний чи регіональний) забезпечить кожному регіону достовірне визначення обсягів туристичного споживання та внеску туризму в економіку областей/регіонів України (внесок у ВРП галузей туризму, внесок у ВРП від обслуговування відвідувачів і ВВП сформований безпосередньо в туризмі).

У третьому розділі «Дослідження стану та тенденцій формування туристичної сфери регіону в умовах сталого розвитку» проведено дослідження стану та тенденцій сталого розвитку туристичної сфери, досліджено динаміку, особливості формування та імперативи розвитку регіонального туристичного ринку в ретроспективі, здійснено фінансово-економічну оцінку аспектів сталого розвитку туристичної сфери регіону та диференціацію регіонів України за рівнем розвитку туристичної індустрії.

В новітніх умовах глобалізаційних процесів та ринкової трансформації туризм розглядають як одну з провідних галузей в сфері структурної перебудови економіки, головною ознакою є здатність впливати на розвиток економіку регіону, країни і світу. З огляду на це та з позицій активного соціально-економічного розвитку країни, Причорноморський регіон традиційно вважається одним з найбільш пріоритетних і найперспективніших туристично-рекреаційних територій України, якому притаманні: розвинута інфраструктура туристично-рекреаційного комплексу; конкурентні переваги, зумовлені наявністю різноманітним туристично-рекреаційних ресурсів (значною тривалістю теплого періоду року, лікувальними властивостями клімату, наявністю піщаних і галькових пляжів узбережжя моря, унікальні природні ландшафти, лікувальні грязі, джерела мінеральних вод, мальовничі краєвиди, цілюще повітря, палітра пам'яток історико-культурного спадщини. Поєднання цих складових зумовлює умови, які надзвичайно сприятливі для організації

відпочинку та розвитку туристської діяльності тощо.

Зміна структури і напрямів розвитку туризму в Україні в цілому, так і в регіоні зокрема, на початку XXI століття обумовлена впливом ринкових трансформаційних змін та нестабільністю суспільно-політичної ситуації. Компаративний аналіз туристичних потоків областей Причорноморського регіону у період 2001-2020 рр. (рис. 3.) дозволив виявити як загальні тенденції стану розвитку та зацікавленості потенційних споживачів туристичних послуг у відвідуванні областей, так і загальні тенденції щодо активності туристів-громадян України з виїзду за кордон та обґрунтувати наступні висновки:

- особливості формування та розвитку ринку туристичних послуг Причорноморського регіону визначили його періодизацію, яка обумовлює та відображає наявність основних етапів, зокрема – 2000-2015 рр. - період занепаду туристичної сфери, який характеризується зменшенням загальної кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (загального туристичного потоку) на -84,4% до рівня 64,98 тис. осіб; - 2016-2019 рр. – період відродження регіонального туристичного ринку, для якого характерним є активізація туристичних процесів та збільшення загального туристичного потоку на +135,6% до 153,1 тис. туристів на рік; - 2019-2020 рр. – глобальне поширення пандемії коронавірусу COVID-19 і як наслідок закриття державних кордонів для перетину туристів та введення державою карантину на території областей, що призвело до скорочення загальної кількості подорожуючих туристів у -2,9 рази до обсягу 53,11 тис. осіб;

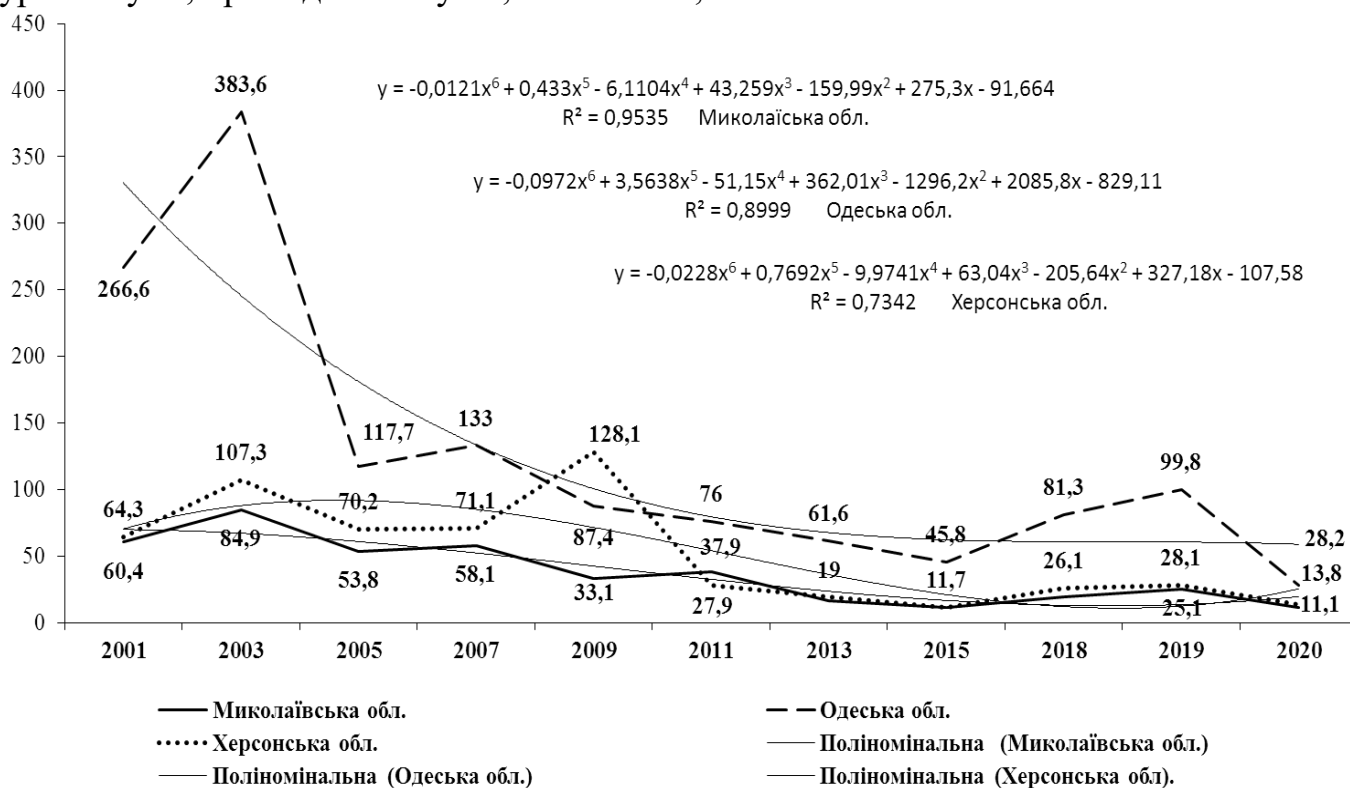

Рис. 3. Динаміка загальної кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами областей Причорноморського регіону за 2001-2020 рр., осіб
* статистичні дані за 2021-2022 рік відсутні у Державній службі статистики України

- загальний розвиток регіонального туристичного ринку у період 2000-2020 рр. відзначається негативної тенденцією. Так, величина загального туристичного потоку у 2020 р. відмічалася на рівні 53,11 тис. осіб, що поступається на -84,4% показникам 2000 р., (-45,1% відповідно показників 2013 р.), тоді як аналогічні показники зростаючого 2019 р. з туристичним потоком у 153,1 тис. туристів обумовлювали більший оптимізм - -54,3% (+58,3%) тощо;

- специфічною особливістю розвитку регіональної туристичної сфери Причорномор'я у період 2000-2019 рр. є збільшення виїзних туристичних потоків тобто туристів-громадян України, які виїжджали за кордон у +4,6 разів до 124,82 тис. осіб (станом на 2019 р.), а проти кризового 2013 р. – на +103,4%. Проте, якщо девальвація гривні та інфляція, падіння життєвого рівня у 2014-2015 рр. зумовили зменшення їх кількості у до рівня у 50,7-47,6 тис., то поширення пандемії коронавірусу COVID-19 в Україні причинило падіння виїзного туризму станом на 2020 р. у 2,93 рази до позначки 44,03 тис. співвітчизників;

- кардинально протилежною за напрямом є динаміка розвитку за 2000-2019 рр. з в'їзним (іноземні туристи) та внутрішнім туризмом – де загальною є тенденція щодо скорочення туристичних суб'єктів у -99,1 та -87,8% до обсягу у 0,8 та 27,4 тис. осіб, тоді як проти даних 2013 р. показники відмічаються на рівні -93,5 та +18,2% відповідно. Станом на 2020 р. проти попереднього періоду спостерігається негативна динаміка на рівні -51,0% для іноземного туризму (або -99,6% проти 2000 р.) та -68,0% для внутрішнього подорожування до рівня 0,31 та 8,77 тис. туристів тощо..

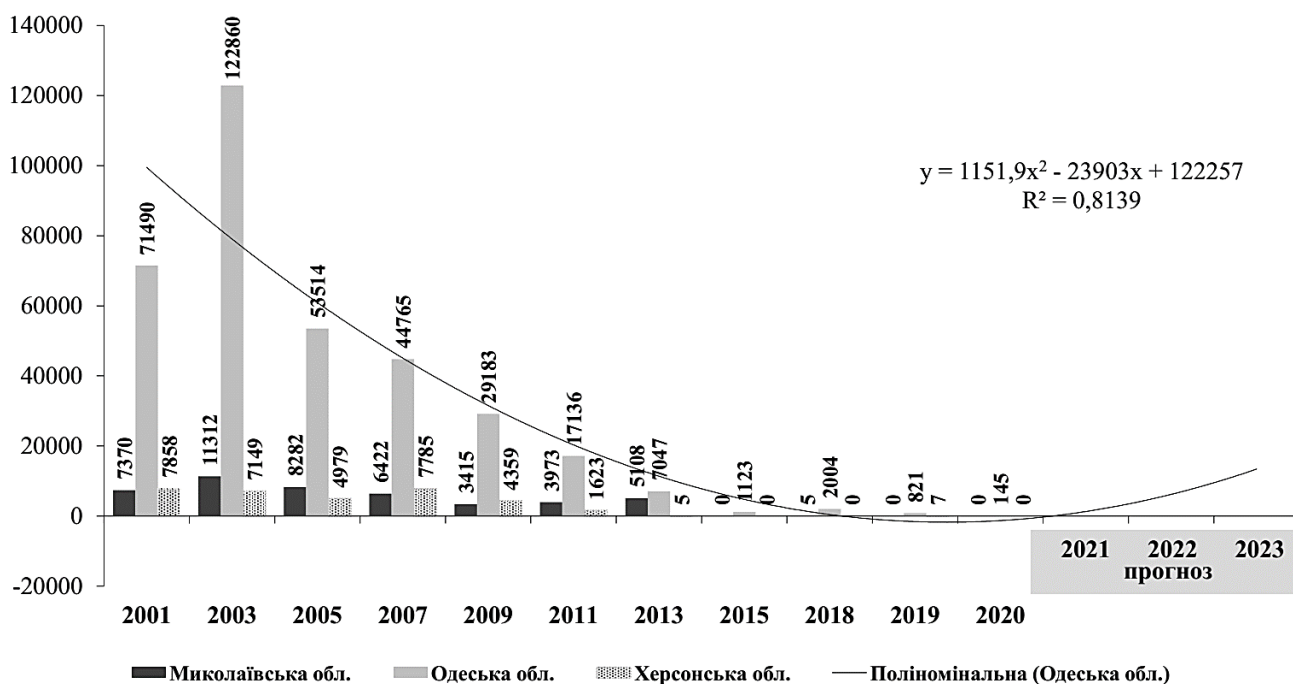

Рис. 4. Ретроспектива зміни кількості іноземних туристів, обслугованих туроператорами та турагентами областей Причорноморського регіону (осіб)

* статистичні дані за 2021-2022 рік відсутні у Державній службі статистики України

При цьому побудований графік лінії тренда (поліноміальна функція, рівняння: $y=1151,9x^2-23903x+122257$, при величині достовірності апроксимації $R^2=0,8139$) для Одеської області на прогнозований період у 3 роки вказує на позитивну тенденцію найближчої перспективи щодо збільшення кількості іноземних відвідувачів.

Динаміка загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності Причорноморського регіону з 2011 по 2020 рр., у якій враховані юридичні особи та фізичні особи-підприємці відзначається загальним зниженням її основних показників на рівні -8,2 в.п. Аналіз кількісної динаміки суб'єктів туристичної діяльності у визначений період в розрізі її основних учасників вказує на: 1) негативну тенденцію у період 2011-2020 рр. до припинення своєї діяльності значної кількості суб'єктів туристичної діяльності Миколаївської (-26,7%) та Херсонської (-18,3%) областей, середня кількість яких за 2018-2020 рр. спостерігалася на рівні 64,0 одиниці для вказаних областей. При тому, що аналогічний показник для Одещини становив 259 од. з приростом до 2020 р. у +1,1%; 2) суттєве зменшення кількості туроператорів в регіоні у період 2011-2020 рр. на -80,4% до середньої їх кількості (за 2018-2020 рр.) у 31 одиницю. При цьому має місце заміщення іншими суб'єктами туристичної пропозиції, що виражається у зростанні представництва турагентів на туристичному ринку на +19,9% до кількості 337 од. на період 2020 р. та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність – на +52,9% до 32 од. відповідно.

Оцінка даних щодо зміни обсягів реалізованих туристичних путівок, їхньої структури, динаміки, суб'єктами туристичної діяльності Причорноморського регіону у період 2011-2020 рр., що має значущість для прийняття ефективних управлінських рішень, визначила:

- позитивну загальнодержавну тенденцію до зростання (на +28,2%) обсягів продажу туристичних путівок для суб'єктів туристичної діяльності регіону характерним є зниження загальної кількості реалізації на -17,5% до 75,8 тис. одиниць для 2020 р. Аналогічними негативними тенденціями розвитку вирізняються більшість напрямків реалізації, зокрема продаж туристичних путівок іншим організаціям (-97,2% проти 2011 р.), продаж громадянам України для подорожі в межах країни (-8,2%) до рівня 26,9 тис. од. та продаж іноземцям для подорожі у межах України (-88,6%) до межі у 1,7 тис. од. відповідно;

- значне зростання споживчого попиту громадян України, що виразився у зростанні обсягів продажу туристичних путівок для подорожей за кордоном на +35,2% до показника у 39,0 тис. путівок, що у 2,1 рази поступається тенденціям в цілому по країні, при питомій вазі регіону в державному обсязі - 5,0%.

Загальний дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів) суб'єктів туристичної діяльності Причорноморського регіону в період 2011-2020 рр. зріс у 2,2 рази до рівня у 382,3 млн. грн., а середнє його значення за 2018-2020 рр. склало 351,2 млн. грн.

Незважаючи на позитивну динаміку зростання доходності туристичної сфери у досліджуваний період як в цілому по регіону, так і в розрізі Одеської та Херсонської областей у 1,7 та 4,2 рази проти 2011 р. до показників 199,7 та

144,1 млн. грн. Миколаївська область вирізнялася негативною динамікою зниження доходності від туризму на рівні -73,5% до межі 9,3 млн. грн. (або до питомої ваги у 2,1%).

Поряд із позитивною динамікою щодо зростання доходу від надання туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності регіону має місце і зростання операційних витрат на здійснення туристичної діяльності на +7,1% (+26% проти 2013 р.) до величини 141,6 млн. грн. Середнє значення операційних витрат за 2018-2020 рр. становило 124,5 млн. грн., або ж 35,4% від обсягу загального доходу в туризмі. При цьому варто зауважити, що поряд із максимальним забезпеченням доходності суб'єктами Одеської обл. у досліджуваний період вони мали і найбільші за обсягом операційні витрати на рівні 128,8 млн. грн. при їхньому зростанні у +45% проти 2013 р. та на +57% проти 2011 р. тощо.

У четвертому розділі **«Стратегічні організаційно-процесні засади сталого розвитку туристичної сфери регіону»** проведено діагностику інституційно-правового забезпечення та проведено моніторинг регіональних особливостей та проблем розвитку туристичної сфери, визначено імперативи впливу пандемії коронавірусу COVID-19 та збройної агресії РФ проти України на тренди розвитку туризму в регіоні, обґрунтовано стратегічні пріоритети сталого розвитку регіональної туристичної сфери, запропоновано комплекс маркетингових засад регіонального управління сталим розвитком туристичної сфери тощо.

Дослідження тенденцій зниження ефективності розвитку туризму, погіршення показників туристичної діяльності в регіонах України дозволили виділити ряд основних проблем інноваційного розвитку туристичної сфери Причорноморського регіону в умовах сталого розвитку:

- 1) недосконалість нормативно-правового та інституціонального забезпечення державної/регіональної туристичної політики, нерозвиненість організаційно-економічних механізмів її реалізації;
- 2) недостатній асортимент та низька якість туристичного продукту (туристичних послуг) на туристичному ринку;
- 3) низький рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури та незадовільний стан пам'яток історико-культурної спадщини;
- 4) недостатність фінансової, методичної, організаційної, інформаційної та іншої державної підтримки регіональних суб'єктів туристичної діяльності;
- 5) низька якість сервісу та невідповідність міжнародним стандартам матеріально-технічної бази засобів колективного розміщення;
- 6) незадовільна інвестиційна й інноваційна активність туристичних суб'єктів (через дефіцит власних оборотних коштів) та відсутність ефективного організаційно-економічного механізму інвестиційного забезпечення розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури;
- 7) наявність глибоких протиріч між державними адміністраціями,

органами місцевого самоврядування та групами впливу щодо пріоритетності векторів регіонального розвитку, стані якісних і кількісних характеристик інфраструктури туризму і рекреації;

8) незабезпеченість професійними кадрами у сфері туризму і рекреації тощо.

Здійснено порівняльний аналіз конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу регіонів України на основі комплексних індикаторів, таких як інтегральний показник туристично-рекреаційного потенціалу регіону, а також показник таксономічного рівня розвитку туристично-рекреаційного потенціалу.

Розрахований інтегральний показник туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України (рис. 5) свідчить, що до трійки лідерів із найбільшим ТРП серед регіонів України входять Львівська (сумарна оцінка 11,51), Одеська (10,44) та Дніпропетровська (9,61) області. Тоді як, решта адміністративних територій Причорноморського регіону – Херсонська та Миколаївська області посідають 6 та 7-е місце рейтингу з інтегральним показником у 7,51 та 7,37 відповідно.

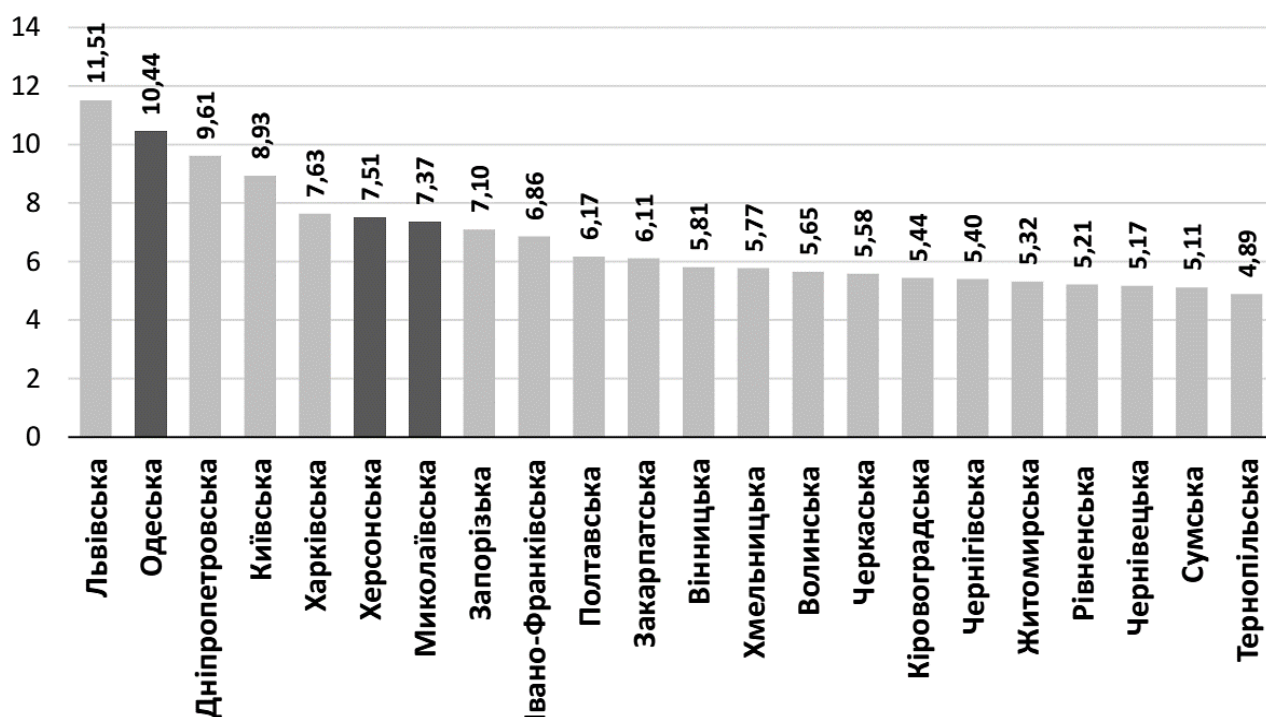

Рис. 5. Інтегральний показник туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України, станом на початок 2020 р.

* статистичні дані за 2021-2022 рік відсутні у Державній службі статистики України

Дослідження розвитку ТРП регіонів України дає змогу виокремити 3 групи регіонів з відповідним рівнем розвитку, зокрема: з *високим*, *середнім* та *низьким* рівнем розвитку туристично-рекреаційного потенціалу.

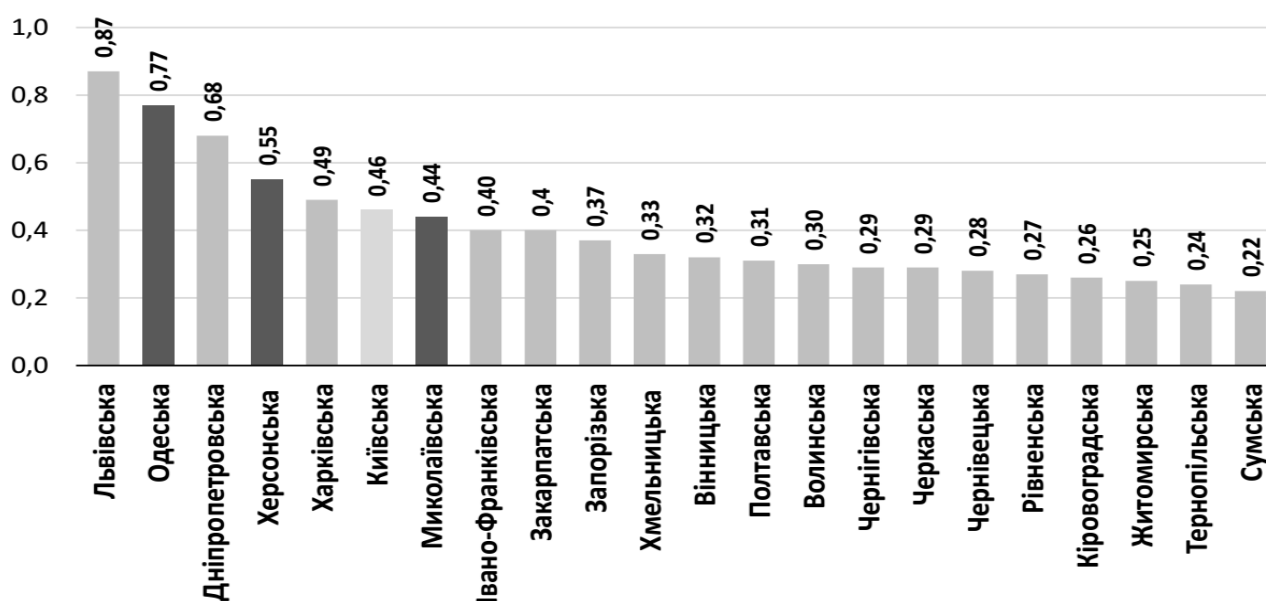

Рис. 6. Таксономічний індекс розвитку (ТРП) туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України, станом на початок 2020 р.

* статистичні дані за 2021-2022 рік відсутні у Державній службі статистики України

Представлені результати оцінки ТРП регіонів України, розраховані за допомогою показника таксономічного індексу розвитку (рис. 6), також засвідчують достовірність лідерства таких регіонів України як: Львівської (ТРП-0,87), Одеської (0,77), Дніпропетровської (0,68), Херсонської (0,55), Харківської (0,49), Київської (0,46) та Миколаївської областей (ТРП – 0,44 відповідно).

З метою отримання достовірних результатів щодо оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, що передбачає використання комплексних методик (надають інтегрований результат за декількома показниками) здійснено дослідження ефективності використання тих ресурсів, які має країна або регіон і які впливають на загальну привабливість туристичної сфери, курортів та рекреації тощо.

Встановлено, що описаний методичний підхід дозволяє здійснювати оцінку конкурентоспроможності регіону, як потенційної здатності окремої території (простору) забезпечувати конкурентні переваги у продуктивному використанні обмежених ресурсів та благ для поліпшення якості людського капіталу, не порушуючи економічної безпеки інших регіонів та економіки країни загалом, з акцентом саме на конкурентних перевагах тощо.

В результаті дослідження сформовані концептуальні підходи до розробки Стратегії розвитку туризму і курортів Причорноморського регіону України на період до 2030 року. На основі діагностування стартових умов регіонального розвитку шляхом проведення SWOT та PEST-аналізу виявлені конкурентні переваги та обмеження перспективного розвитку рекреаційно-курортного і туристичного комплексу регіону, визначено стратегічні векори розвитку.

З огляду на вище зазначене визначено та обґрунтовано основні завдання реалізації Стратегії, зокрема через: 1) здійснення комплексу заходів з підтримки розвитку туристичної індустрії, зокрема створення привабливого інвестиційного клімату у сфері туризму та курортів; 2) забезпечення належного

рівня міжгалузевої координації та міжрегіональної кооперації, що сприятиме раціональному використанню туристично-рекреаційних ресурсів і дасть можливість оптимізувати витрати з державного і місцевих бюджетів на здійснення заходів у сфері туризму та курортів; 3) об'єднання зусиль органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників туристичного бізнесу, інших галузей економіки та інститутів громадянського суспільства для популяризації України у світі і формування іміджу Причорномор'я України як регіону, привабливого для туризму; 4) гармонізація національного законодавства з європейським, дотримання цілей і принципів, проголошених стратегічними документами розвитку держави/регіону.

Основою організаційно-маркетингового механізму сталого розвитку туристичної сфери регіону є розробка та реалізація концепції ефективного розвитку ринку туристичних послуг регіону, що формується в залежності від пріоритетів регіональної політики сталого розвитку та спрямована на забезпечення ефективного інклюзивного розвитку туристичної сфери регіону, через створення інноваційної туристично-рекреаційної інфраструктури, підвищення інвестиційної туристично-рекреаційної привабливості регіону та запровадження розумної («смайт»-) спеціалізації при виробництві якісного туристичного продукту/послуги. При цьому концептуально-принциповим є запровадження: 1) системи взаємоузгодження основних рис туристичних послуг (нематеріальність, невіддільність від виробника чи навколишнього середовища, незбереженість у часі (послуги існують тільки в процесі їх надання та споживання), неоднорідність (непостійність якості)) та орієнтирів маркетингової діяльності в туризмі (узгодження функціонування ланок в мережі господарських зв'язків при збереженні пріоритету кінцевого споживача; пошук стійкої конкурентної переваги; продукування інноваційного турпродукту/послуги з відповідним ланцюгом взаємодії; прискорення зворотньої комунікації з кінцевими споживачами і гнучка реакція на ці сигнали); 2) допоміжних функціональних систем - для забезпечення ефективності управління маркетингом (маркетингової інформації; організації маркетингу; маркетингового контролю тощо); 3) стратегії інтеграції (горизонтальної (угоди про партнерство та співробітництво), вертикальної (франчайзинг, стратегічні союзи тощо).

З метою створення конкурентоспроможних туристичних товарів, надання унікальних туристичних послуг в галузі туризму, за використання новітніх маркетингових підходів, техніки та ІТ-технологій, розроблено концепт-профіль мобільного додатку до смартфонів «Guide Ukraine - Black Sea Coast» («Гід Україна - Причорномор'я») пріоритетом якого є – максимізація задоволення споживчих потреб через впровадження розширеного функціоналу мобільної програми всіх учасників туристичного ринку. Доведено, що впровадження зазначеного контенту дозволить залучити більше клієнтів, покращити взаємовідносини з ними, підвищити пізнаванність бренду, розширити можливості туристичного бізнесу та вивести його на новий рівень. При цьому, це інструмент взаємодії з клієнтом, що підвищує довіру та покращує комунікацію з туристом, тоді як для співробітників туристичної сфери додаток

обумовлює можливості оптимізувати та прискорити роботу, відстежувати якість обслуговування, збирати статистику та звіти. Це допомагає покращити діяльність компанії

У п'ятому розділі «Інноваційні тренди формування туристичної сфери в умовах сталого розвитку регіону» визначено новітні засади імплементації досвіду підвищення конкурентоздатності туристичної сфери Причорноморського регіону, запропоновано організаційно-економічний інструментарій державного регулювання сталого розвитку регіональної туристичної сфери, курортів та рекреації, розроблено концептуальні засади формування стратегічної моделі сталого розвитку туристичної сфери регіону в контексті євроінтеграційних процесів.

В процесі дослідження, акцентовано увагу на доцільності формування державно-приватного партнерства за участю малих та середніх туристичних підприємств, що сприяє інноваційному розвитку та має значні економічні та соціальні ефекти.

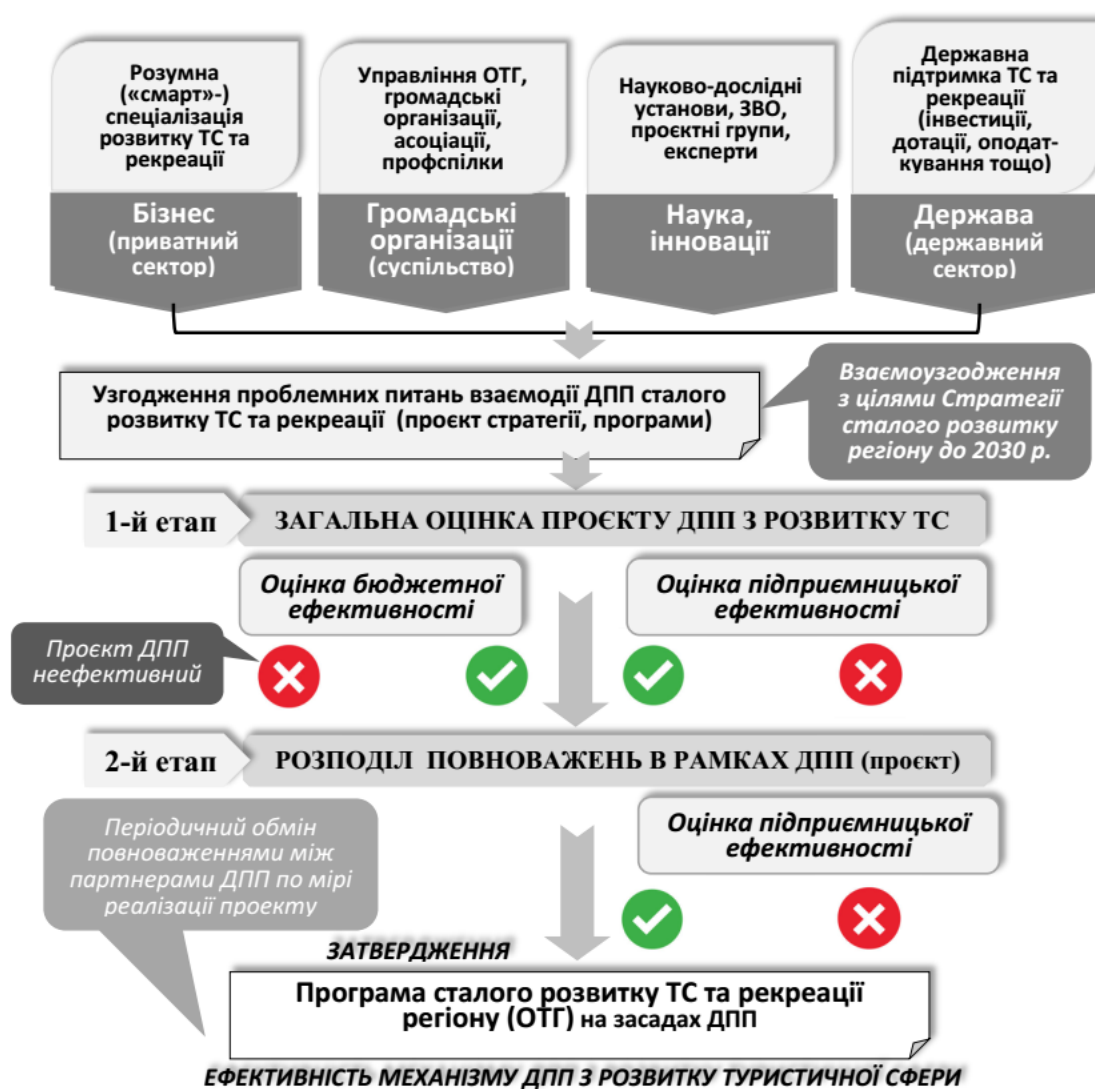

Рис.7. Організаційно-економічний механізм запровадження ДПП сталого розвитку туристичної сфери регіону та оцінка його ефективності

*удосконалено автором

При цьому, механізм державно-приватного партнерства за участю малого та середнього туристичного бізнесу, на нашу думку, має реалізовуватися через:

- ✓ визначення принципів розвитку державно-приватного партнерства;
- ✓ формулювання основних цілей та завдань реалізації державно-приватного партнерства;
- ✓ визначення об'єкта і суб'єкта державно-приватного партнерства;
- ✓ розроблення стратегії розвитку партнерських відносин між державою та МСП тощо (рис. 7).

Гармонізація нормативно-правового базису у відповідності до міжнародних стандартів якості виробництва та послуг, дозволить забезпечити ефективну політику державного регулювання сталого розвитку туристичної сфери на рівні регіону, зокрема через: розробку та реалізацію національної стратегії та програми розвитку туризму; енергозберігаюче та екологічнобезпечне використання природо-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу; удосконалення інформаційно-рекламної діяльності для підвищення туристичного іміджу країни/регіону на міжнародній арені, через активну участь та організацію фестивалів, форумів, міжнародних ярмарок, виставок, туристичних платформ тощо; залучити інвесторів до фінансування проектів розбудови туристичної галузі в регіоні; створити комфортні умови для розвитку і підтримки малого й середнього бізнесу у сфері туризму; введення ліцензування туристичної діяльності; запровадження сертифікації та стандартизації туристичних послуг на регіональному рівні; оновлення системної моделі статистичного обліку та звітності підприємств, які функціонують у туристичній сфері тощо.

Доведено, що ключовим завданням формування стратегії є виокремлення пріоритетів розбудови туристичної сфери, що, в свою чергу, сприятиме поступальному соціально-економічному розвитку території загалом.. Тоді як, за умов ефективної реалізації базисних методологічних принципів і підходів формування структури і змісту концепції сталого розвитку туризму в регіоні (комплексність та цілісність, пріоритетність, конкретність мети, забезпеченість законодавчою базою) удосконалено організаційно-економічний механізм сталого розвитку туристичної сфери, курортів та рекреації регіону (рис. 8) на міждержавному, національному та місцевому рівнях.

Встановлено, що ефективна реалізація організаційно-економічного механізму сталого розвитку туристичної сфери, курортів та рекреації регіону на засадах ресурсно-інтегрованого підходу потребує *створення нових спеціалізованих інституцій за окремими пріоритетними векторами визначеної стратегії*, зокрема:

- мережі туристично-інформаційних центрів (ТІЦ) — місія якої об'єднати туристичні інформаційні центри регіонів, міст та громад регіонів України та створити єдину інформаційну екосистему за міжнародним стандартом ISO 14785, активно співпрацювати з питань розвитку сталого туризму та створенню єдиної мережі центрів інформаційно-консалтингових послуг на платформі Національної туристичної організації України, працюючих за єдиними стандартами, політикою та користуючись загальними принципами у

власній діяльності тощо;

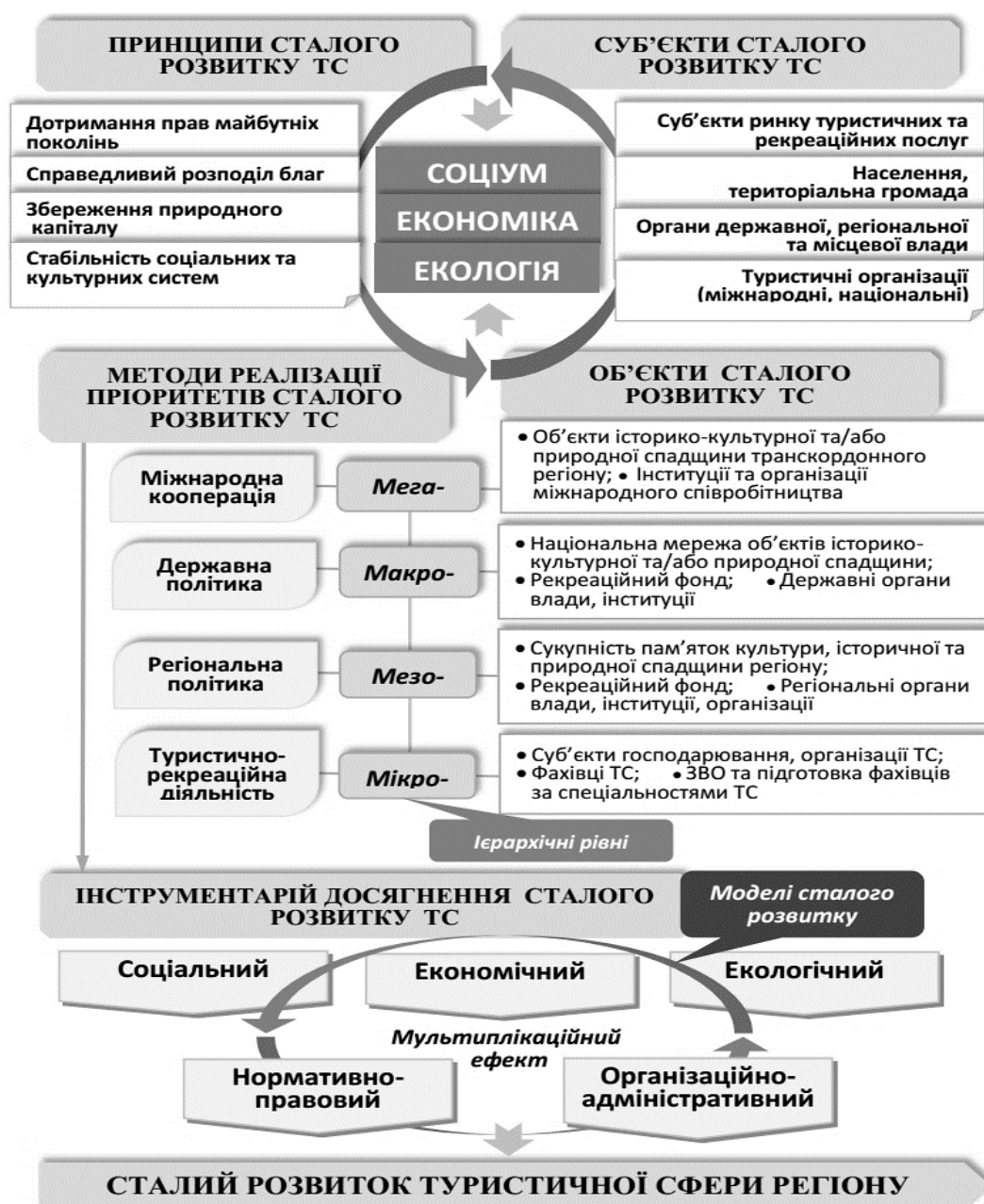

Рис. 8. Організаційно-економічний механізм сталого розвитку туристичної сфери (ТС) регіону з урахуванням ієрархічних рівнів

*удосконалено автором

• впровадження в системі регіонального управління єдиного центру координації розвитку туристичної сфери, рекреації та курортів Причорноморського регіону на базі відкриття Агенції стійкого розвитку туризму та курортів «Причорномор'я України» як юридичної особи з правом голосу та дійсного колективного члена ГС "Національна туристична організація України", робота якої заснована на принципах своєчасного виявлення проблем регіону та важливих питань туристично-рекреаційної розбудови з подальшим формуванням дієвих рекомендацій їх розв'язання, концептуального програмування та прогнозування на рівні регіону тощо.

Нами встановлено, що діяльність вище вказаної Агенції зможе забезпечувати в період нестабільної економічної ситуації розв'язання таких завдань: 1. Забезпечувати безпеку туристів та захист їх законних прав та інтересів, зростання якості запропонованого туристичного продукту і послуг. 2. Системно та комплексно здійснювати ефективну реалізацію моделі сталого розвитку туризму та рекреації у своїх ОТГ в цілому. 3. Сприяти впровадженню механізмів публічно-приватного партнерства та залученню приватних інвестицій у розбудову якісної туристичної інфраструктури. 4. Впроваджувати в широку практику міжнародні стандарти та європейські норми діяльності суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності та розваг. 5. Удосконалити систему комплексного маркетингу туризму України та просування позитивного іміджу України, як країни привабливої та безпечної для туризму. 6. Покращити систему освіти та професійної підготовки фахівців туристичної сфери, курортів та рекреації. 7. Сприяти покращенню методів спостереження, оцінки та обліку впливу сталого туризму на розвиток регіону, дестинацій. 8. Сприяти покращенню інвестиційної привабливості туристичної сфери, рекреації та курортів регіону.

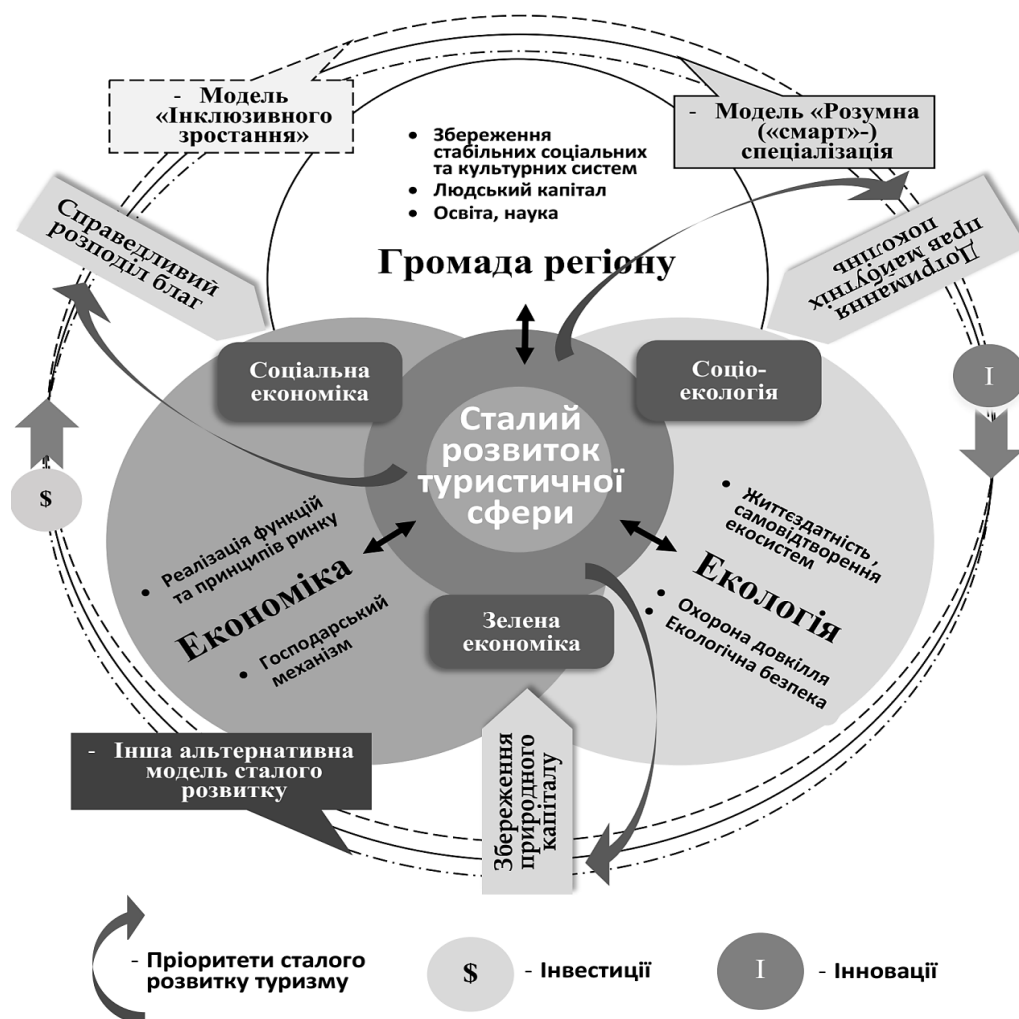

Рис. 9. Стратегічна концепція сталого розвитку туристичної сфери Причорноморського регіону
*удосконалено автором

Запропоновано 4-рівневу організаційну структуру агенції, головними елементами якої є бюро: розробки та впровадження інновацій, інвестицій та ціноутворення, PR-діяльності, регіонального консалтингу, аналітики та прогнозування, комунікацій зі стейкхолдерами, забезпечення якості та сервісу, маркетингу, IT-забезпечення та мережа регіональних туристично-інформаційних центрів (ТІЦ) тощо.

Обґрунтовано, що концепція сталого розвитку на засадах запропонованого ресурсно-інтегрованого підходу забезпечує туристичній галузі на рівні регіону продукувати особливі властивості, активи, сучасні напрямки туристичної діяльності країни загалом і регіону зокрема через встановлення пріоритетів територіальної концентрації та агломерації потенціалу, варіативної можливості запровадження схем реалізації, що забезпечує: чітке усвідомлення недостатності туристично-рекреаційних можливостей та потенціалу їх продуктивного впровадження; забезпечення результативної діяльності підприємств у регіоні; тісну співпрацю в рамках кластеру «туристична індустрія-наука-громада»; прозорість та гнучкість до адаптації у разі змін тощо.

Адаптування регіональної програми та структур стійкого розвитку на принципах ресурсно-інтегрованого розгляду в залежності від реального стану та результативності реалізації туристично-рекреаційних можливостей презентована як стратегія оновлення загальноприйнятих прийомів стимулювання регіонального розвитку через зміцнення конкуренції, інноваційного бізнесу та інклюзивного росту потребує комунікації туристичних підприємств, структур інших галузей, установ, консалтингових центрів, закладів вищої освіти та органів самоврядування для подальшого визначення найефективніших сфер спеціалізацій, в тому числі й слабких сторін та можливих труднощів в процесі впровадження інновацій безпосередньо у регіонах тощо.

В процесі визначення шляхів і прийомів оновлення економіки та прискорення інноваційної розбудови туристичних регіонів країни в період децентралізації управління обґрунтованим буде впровадження практичного досвіду країн ЄС стосовно формування адаптивних регіональних програм та моделей стійкого розвитку, моніторинг інституційних принципів впровадження даного підходу в концептуальному управлінні розвитком регіону, що забезпечить умови для поступальної соціально-економічної стабілізації в Україні. Глибокий моніторинг дозволить узагальнити та провести критичний аналіз механізмів стійкого розвитку за принципах «смайт»-спеціалізації та інклюзивного зростання шляхом визначення ключових стратегічних завдань, цілей розвитку, об'єктів, суб'єктів. Методологічною основою втілення слід розглядати регіональну стратегію 4-х «С»: choices (вибори), competitive advantage (конкурентні пріоритети), critical mass (критична маса), collaborative leadership (колективне управління). В той же час зазначимо: регіональні переваги стійкої розбудови туристичної галузі (дестинації); напрямки державного управління процесами сталого розвитку регіону; мета і цілі розвитку туристичної галузі регіону в умовах сталого розвитку, а саме у період

післявоєнного відновлення знищеної соціально-виробничої та туристично-рекреаційної інфраструктури забезпечить розвиток економіки регіону зокрема і країни в цілому тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі узагальнення основних положень економічної наукової думки обґрунтовано теоретико-методичні та методологічні засади і розроблено практичні рекомендації щодо вирішення важливої науково-дослідної проблеми з удосконалення організаційно-економічних засад формування туристичної сфери в умовах сталого розвитку Причорноморського регіону. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного, методологічного і науково-прикладного характеру:

1. Запропоновано концептуально-організаційну структуру туристичної сфери регіону, яка ґрунтується на виокремленні дестинацій як ключового елементу, що дозволяє організовувати туристичну діяльність на базі концентрованих туристичних об'єктів з метою залучення та задоволення потреб конкретної кількості туристів. Сформована структура ТС адаптується до конкретних регіональних особливостей і може варіюватися в залежності від конкретної ситуативності сталого розвитку. Ключовим є співпраця всіх складових для досягнення спільної мети - розвитку туризму та підвищення його соціально-економічного впливу на регіон. Дослідження компонентів туристичної сфери регіону, як системи дало змогу визначити взаємозв'язки між її складовими та встановити їх вплив на функціонування системи в цілому. Виявлено, що оптимальний підхід до управління туристичною сферою може сприяти сталому розвитку туризму, забезпечуючи баланс між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, економічними інтересами та соціальними потребами, а також сприяючи розвитку туризму. Актуальним при цьому, є створення сприятливих умов для виробництва якісного конкурентоспроможного туристичного продукту/послуг, гарантування безпеки і захисту прав та інтересів споживачів на регіональному/національному рівні.

2. Удосконалено методичний підхід щодо визначення інтегрального показника туристично-рекреаційного потенціалу (ТРП) регіону з використанням процедури стандартизації показників за окремими агрегатами туристично-рекреаційного потенціалу (загально-економічні показники, показники діяльності туристичної сфери, потенціалу колективних засобів розміщення (готельної інфраструктури) та потенціалу рекреаційної інфраструктури тощо) та оцінки логістичного потенціалу (таксономічного індексу розвитку (ТІР) ТРП) регіону. При тому, що ТІР стандартизований і приймає змінні в діапазоні від 0 до 1, що дозволяє визначати досліджувані об'єкти в порядку їх ієрархії та здійснювати їхні групування. Для оптимізації аналізу внеску розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіку регіонів запропоновано поряд з визначеними індикаторами діагностувати рівень ефективності використання ТРП регіонів, як доповнення до інтегрального індексу атрактивності ТРС регіонів в якості індикатора фінансово-економічної

ефективності використання ТРП регіонів, що характеризує рівень економічного розвитку їх туристично-рекреаційної сфери.

3. З метою ефективної оцінки соціально-економічного впливу туризму на суспільний розвиток, його застосування та вагомість у регіональному та національному розвитку, визначення тенденцій та пріоритетів споживання туристичних послуг та формування туристичного ринку в цілому, а також встановлення потреби та переваг у розвитку туристичної інфраструктури удосконалено методику організації туристичної статистики через запровадження в системі обліку використання допоміжного сателітного рахунку туризму (Д(С)РТ), визначення методів отримання даних щодо виробництва в галузях туризму (в т.ч. суміжних), з урахуванням рівнів проведення дослідження (міжнародний, національний чи регіональний), запровадження алгоритму розрахунку показників, що характеризують внесок туризму в економіку регіону, але не підлягають статистичному обліку (1. Частка туризму в макроекономічних показниках країни: валовому внутрішньому продукту; доходах від експорту. 2. Частка експорту/імпорту туристичних послуг у загальному обсязі експорту/імпорту послуг. 3. Сальдо платіжного балансу зі статті «Подорожі». 4. Темпи зростання платежів туристичних підприємств до бюджету. 5. Рівень зайнятості населення в туристичній сфері.) та визначення переліку показників, що характеризують туристичну діяльність, за умови використання методу експертних оцінок.

4. За результатами досліджень ретроспективи та особливостей розвитку туристичної сфери Причорноморського регіону України, встановлено неконкурентоспроможний стан розвитку комплексу, якому притаманні: невідповідність рівня ефективності функціонування унікальним природним ресурсам та потужному туристично-рекреаційному потенціалу; відсутність цілеспрямованої, комплексної політики державного регулювання та дієвих механізмів регіонального управління у сфері туризму, рекреації та курортів. За умов коли: туризм, станом на 2019 р., не вважається важливий сектором національної/регіональної економіки, а дотримання нормативно-правових положень регулювання ігнорується; за умов незадовільної організації маркетингу Україна на світовій арені потурається від поганого іміджу з точки зору гарантування безпеки та захисту інтересів туристів (особливо після 24 лютого 2022 р.); система статистичного обліку у сфері туризму, рекреації та курортів не здатна забезпечити (достовірною інформацією) планування та прийняття ефективних рішень; внутрішня дорожно-транспортна система є найвагомішою проблемою сучасного розвитку будь-якої економічної діяльності – на період 2020-2021 рр. (через поширення пандемії коронавірусу та подолання її соціально-економічних наслідків) констатовано процеси зміни туристичного вектору на виїзний (а з лютого 2022 р. – внутрішній для безпечних регіонів), руйнування системи соціального туризму, вагомих об'єктів та комунікацій туристично-рекреаційної інфраструктури регіону тощо. Зміна структури та пріоритетності розвитку туризму, рекреації та курортів Причорноморського регіону на початку XXI століття є похідною глобалізаційних процесів ринкових трансформацій туристичної галузі,

еволюцією потреб споживчого попиту, та нестабільністю суспільно-політичної ситуації в країні, а з лютого 2022 р. – воєнним станом в країні, через повномасштабне вторгнення РФ в Україну, бойові дії на Миколаївщині та тимчасову окупацію Херсонщини.

5. З метою забезпечення продуктивної та системної (економічної, соціальної, екологічної) реалізації туристично-рекреаційного та курортно-дозвільного потенціалу через вирішення проблем зростаючого антропогенного навантаження туристично-рекреаційного природокористування та збереження екосистем, удосконалення інфраструктурного формату сфери туризму та курортів, виробництва бренд-інноваційного туристичного продукту/послуг на засадах впровадження ефективного маркетингу дозволили розробити концептуальні основи Стратегії сталого розвитку туризму та курортів Причорноморського регіону до 2030 року, де цільова функція сталого розвитку туристичної сфери та рекреації регіону як еколого-соціально-економічної системи полягає у виробництві та реалізації соціально-корисного продукту (туристичного продукту/послуг тощо), що супроводжується отриманням соціально-економічного результату (прибутку, підвищення зайнятості, якості життя та інше), гармонійного суспільного розвитку та популяризації України у світі тощо.

6. В структурі Стратегії сталого розвитку туризму та курортів Причорноморського регіону до 2030 року, за умови актуалізації системи принципів (конституційність та законність; партнерство та співробітництво; прозорість та прогнозованість; історична спадкоємність; сталий розвиток; розумна («смайт»-) спеціалізація) визначено як: 1) основні вектори реалізації Стратегії (нормативно-правовий базис ефективної туристичної сфери та курортів; розвинута туристична інфраструктура; туристичний маркетинг та популяризація курортів регіону; розвиток людського потенціалу; безпека туризму та відпочинку); 2) комплекс першочергових заходів (удосконалення нормативно-правового забезпечення регулювання зовнішньо-економічної діяльності туристичних підприємств; підвищення рівня фінансування привабливих для іноземних туристів туристичних об'єктів та відповідної інфраструктури; запровадження кластерної моделі організації туристичного бізнесу регіону; створення регіональних туристичних інформаційних центрів (ТІЦ); забезпечення відповідності рівня якості туристичних послуг міжнародним стандартам).

7. В процесі дослідження та критичної оцінки стану та проблем розвитку туристично-рекреаційної сфери та курортів за використання стратегічно-маркетингового інструментарію (SWOT, PEST та SNW-аналізи) сформовано концептуальні засади Стратегії сталого розвитку туризму і курортів Причорноморського регіону України на період до 2030 року, встановлено привілеї та ризики сталого зростання. Визначено пріоритетні напрямки Стратегії: виробництво якісного туристичного продукту/послуг та його ефективна реалізація на засадах розширення асортименту пропозиції, адаптованої до попиту та паритетності системи «ціна – якість»; ефективна та комплексна реалізація наявного природо-ресурсного та туристично-

рекреаційного потенціалу на засадах кластеризації, розумної («сма́рт»-) спеціалізації, державно-приватного партнерства; комплексна розбудова матеріально-технічної бази та інфраструктури туристично-рекреаційної сфери та курортів у відповідності до зростаючих споживчих потреб та очікувань; удосконалення інформаційно-консультативного формату ринку туристичних послуг та рекреації шляхом створення мережі туристично-інформаційних центрів; популяризація рекреаційно-туристичної сфери регіону, як наслідок реалізації ефективної іміджевої політики та системної маркетингової діяльності; оптимізація організаційно-економічного середовища функціонування суб'єктів малого та середнього туристично-рекреаційного та курортного підприємництва; організація якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників сфери туризму, рекреації та курортів; удосконалення національної системи стандартизації та управління якістю, сертифікації та ліцензування туристичної діяльності відповідно до міжнародних вимог тощо.

8. Забезпечення сталого розвитку туристичної сфери регіону, через запровадження принципів розумної («сма́рт»-) спеціалізації та інклюзивності при виробництві конкурентного туристичного продукту/послуги, підвищення інвестиційної привабливості та розбудову інноваційної туристично-рекреаційної інфраструктури обумовило удосконалення організаційно-маркетингового механізму сталого розвитку туристичної сфери регіону, базисом якого стали: реалізація концепції ефективного розвитку регіонального ринку туристичних послуг; обґрунтування цілей, суб'єктів, об'єктів, визначення принципів (науковості, системності, споживчої відповідності продукту/послуги, позитивності результатів, іманентності інвестиційним процесам, зв'язності та безпеки), методів (макро-, мезо та мікрорівня) та інструментарію (як комплексу організаційних, економічних, технологічних, соціально-психологічних і правових засобів), що в повній мірі забезпечує процес управління маркетингом туристичних послуг (аналіз ринку туристичних послуг, планування маркетингових заходів, реалізація комплексу маркетингу, контроль маркетингової програми).

Концептуально важливим у даному контексті є запровадження: 1) системи взаємоузгодження основних рис туристичних послуг та орієнтирів маркетингової діяльності в туризмі; 2) допоміжних функціональних систем - для забезпечення ефективності управління маркетингом; 3) ефективної стратегії інтеграції (горизонтальної та вертикальної тощо).

9. В результаті дослідження процесів застосування інновацій в туризмі, що характеризуються, перш за все, якісними змінами туристичного продукту, процесів формування та позиціонування асортименту товарів/переліку послуг за використання новітніх маркетингових підходів, техніки та ІТ-технологій, розроблено концепт-профіль мобільного додатку до смартфонів «Guide Ukraine - Black Sea Coast» пріоритетом якого є – максимізація задоволення споживчих потреб через впровадження розширеного функціоналу мобільної програми як для турагенств (сторінка з інформацією про компанію; список турів; каталог додаткових послуг (страхування, гід, перекладач та інші); каталог закладів та

визначних пам'яток під країни, в які є тури; сторінка акцій та гарячих пропозицій; робота з картами та геолокацією та ін.), так і для туристів (пошук готелів з рейтингом та відгуками; картка з відображенням значних місць; інформаційні сторінки, які допомагають туристу зібратися у подорож; рейтинги ресторанів, готелів та інших закладів; візуальний контент; інформаційні сторінки із цінним контентом; необхідні номери екстрених служб; кнопки зв'язку з представниками компанії тощо), тоді як перевагами визначено максимальну доступність, зрозумілість, простоту та лаконічність.

10. В результаті дослідження чинних теоретико-методологічних підходів щодо реалізації державно-приватного партнерства (ДПП), та з урахуванням основоположних принципів (доцільність і взаємовигода партнерства; необхідність дотримання паритету; забезпечення пропорційності; безперервність і ритмічність під час упровадження проєктів, інтерес громади) і сформульованих функцій суб'єктів ДПП у сфері туризму удосконалено організаційно-економічний механізм запровадження ДПП зі сталого розвитку туристичної сфери (певного виду туризму) регіону, базисом якого є: 1) функціонування спеціальної платформи консалтингу з питань взаємодії учасників партнерства (бізнес, влада, неурядові організації, місцеве населення) за визначеними етапами (загальна оцінка проєкту ДПП з розвитку ТС; розподіл повноважень в рамках ДПП (проєкт)); 2) алгоритм взаємодії в рамках чинного ДПП, який передбачає консолідоване узгодження проблемних питань взаємодії ДПП сталого розвитку ТС та рекреації (проєкт стратегії, програми), розробку, затвердження проєкту ДПП (оцінка ризиків та прогнозованої ефективності), розробку та реалізацію Програми сталого розвитку ТС та рекреації регіону (ОТГ); 3) методика оцінки ефективності реалізації державно-приватного партнерства. При цьому, доведено, що періодичність обміну повноваженнями між партнерами ДПП по мірі реалізації проєкту забезпечує збільшення ефективності механізму ДПП з розвитку туристичної сфери.

Обґрунтовано, що запропонований методичний підхід дає можливість визначити: 1. Питому вагу участі суб'єктів ДПП сталого розвитку туристичної сфери, курортів та рекреації регіону. 2. Рівень ефективності участі кожного суб'єкта (держави, бізнесу та суспільства) в реалізації ДПП-проєкту. 3. Загальну ефективність механізму реалізації ДПП в управлінні сталістю розвитку туристичної сфери, курортів та рекреації регіону тощо.

11. За умов ефективного використання основних методологічних принципів і системних підходів формування регіонального формату концепції сталого розвитку туристичної сфери, курортів та рекреації регіону удосконалено організаційно-економічний механізм її просторово-територіальної реалізації, що уособлює низку принципових переваг: конкретність до визначення суб'єктів, об'єктів, принципів, методів та інструментарію та ієрархічно-рівневої градації; запровадження ресурсно-інтегрованого підходу у якості альтернативи вибору та реалізації стратегічної моделі сталого регіонального розвитку за умов мультиплікаційно-галузевого ефекту взаємодії та взаємозалежності п'яти груп інструментів забезпечення (соціальні, економічні, екологічні, нормативно-правові, організаційно-

адміністративні) в контексті визначеної моделі сталого розвитку.

При цьому, взаємодія складових елементів запропонованого механізму націлена на досягнення цільових пріоритетів сталості конкретного регіону/сфери діяльності у довгостроковій перспективі розвитку соціальної (забезпечення доступності туристично-рекреаційних послуг та залученню стейкхолдерів до процесу їх створення, регулювання та контроль якості), економічної (підвищення рівня конкурентоспроможності, прозорості ринкових відносин, інвестиційної привабливості та збільшення прибутковості туристично-рекреаційної сфери) та екологічної сфер (стабільність стану екосистеми, охорона довкілля, запобігання потенційного негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище тощо).

12. В процесі дослідження запропоновано у повоєнний період впровадження в системі регіонального управління інноваційного консультативно-дорадчого інституту (органу регіонального управління) - Агенції сталого розвитку туризму та курортів «Причорномор'я України», який реалізує державну політику в галузі туризму, рекреації та курортів України на засадах консолідації національної сфери туризму і гостинності, органів державної влади, науки та місцевого самоврядування та є дійсним членом ГС «НТОУ», як юридична особа з правом голосу. Прогнозовано, що ефективна діяльність створеної Агенції сталого розвитку дозволить в кризових умовах повоєнної розбудови туристичної сфери та ринкових устроїв: 1. Сприяти забезпеченню безпеки туристів та захисту їхніх прав та інтересів, підвищенню якості надаваних туристичних послуг. 2. Системно та комплексно здійснювати ефективну реалізацію моделі сталого розвитку туризму та рекреації у своїх ОТГ в цілому. 3. Удосконалити систему комплексного маркетингу туризму України та просування позитивного іміджу України, як країни привабливої та безпечної для туризму тощо. При цьому, запропоновано 4-рівневу організаційну структуру агенції, головними елементами якої є бюро: розробки та впровадження інновацій, інвестицій та ціноутворення, PR-діяльності, регіонального консалтингу, аналітики та прогнозування, комунікацій зі стейкхолдерами, забезпечення якості та сервісу, маркетингу, IT-забезпечення та мережа регіональних туристично-інформаційних центрів (ТІЦ) тощо.

13. З огляду на дослідження низки науково-методологічних засад щодо обґрунтування загальної концепції сталого розвитку регіону та туристичної сфери, курортів та рекреації зокрема, та з метою створення ефективного виробничо-господарчого збалансованого регіонального комплексу обґрунтовано пропозицію *запровадження ресурсно-інтегрованого підходу* щодо вибору та реалізації стратегічної моделі сталого розвитку просторово-територіального середовища (модель розумної («смарт»-) спеціалізації, модель інклюзивного зростання, так й інша альтернативна модель регіонального розвитку) в основі якого є врахування фізико-географічних умов регіону та відмінностей їх соціально-економічному розвитку, стану туристично-рекреаційного потенціалу та рівня ефективності його реалізації з метою аргументованого та об'єктивного вибору стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу, визначення цільових пріоритетів сталості

конкретного регіону та можливостей їх досягнення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та розділи в монографіях:

1. Добрянська Н.А., **Крупіца І.В.**, Байрачна О.К. Інноваційні технології та інструменти в event – менеджменті та подієвому туризмі: галузевий аспект: // Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Видання сьоме / за наук.ред.проф. Матвійчук Л.Ю. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2021. – С. 77-115. (заг. обсяг – 1,58 друк. арк., особистий внесок: визначено сутність інноваційних технологій в event-менеджменті – 0,53 друк. арк.)

2. Крупіца І. В., Жигайло О. М., Байрачна О. К. Маркетингова стратегія розвитку регіонів України шляхом впровадження фестивального туризму: // Маркетинг, підприємництво і торгівля: сучасний стан, напрямки розвитку: колективна монографія, ОНАХТ. Одеса: Роздільна: Вид-во «Лерадрук», 2021. С.708-721. (заг. обсяг – 0,54 друк. арк., особистий внесок: визначено особливості розвитку маркетингової стратегії розвитку регіонів України – 0,18 друк. арк.)

Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

3. Martunyk O., Vitvitskaya O., Lagodiienko V., **Krupitsa I.** Formation of an innovative concept of management on the basis of reconstruction of genetic algorithm of management technology. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences. Special Session on "Mathematical Methods, Models and Information Technologies in Economics"*. 2019.Vol.7, No 2. P. 487-499. DOI: <http://dx.doi.org/10.21533/pen.v7i2> (заг. обсяг – 0,5 друк. арк., особистий внесок: конкретизовано основи формування інноваційної концепції управління на основі реконструкції генетичного алгоритму технології управління - 0,13 друк. арк.). **Включено до міжнародних наукометричних баз Index Scopus.**

4. Ivanova N., Kublitska O., **Krupitsa I.**, Dybchuk L., Koval K., Hanieieva T. Peculiarities of the E-commerce Development in the Conditions of Digital Economy. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. VOL.21, No 12. P. 193-202. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.28> (заг. обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок: конкретизовано специфічні риси розвитку електронної комерції в умовах цифрової економіки 0,06 друк. арк.). **Включено до міжнародних наукометричних баз Index Scopus.**

5. Lagodiienko V., Sarkisian H., Dobrianska N., **Krupitsa I.**, Bairachna O., Shepeleva O. Green tourism as a component of sustainable development of the region. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2022. Vol.44, No.3. P.254-262.

DOI: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/3529> (заг. обсяг – 0,33

друк. арк., особистий внесок: досліджено фактори розвитку зеленого туризму в регіонах- 0,05 друк. арк.). **Включено до міжнародних наукометричних баз Index Scopus.**

6. Коверга А., Буренко Ю., **Крупіца І.** Формування ресурсної стратегії підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2016. Т.8, Вип. 4. С. 51–57. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v8i4.460> (заг. обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок: досліджено фактори розвитку ресурсної стратегії розвитку підприємства в Україні - 0,08 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

7. Krupitsa I., Zagreba M. Innovative and investment attractiveness of enterprises in the field of tourism. *Економіка та суспільство*. 2017. №10. С. 449-453. <http://www.economyandsociety.in.ua/eng/journal-10/17-stati-10/1098-krupitsa-i-v-zagreba-m> (заг. обсяг – 0,16 друк. арк., особистий внесок: досліджено сутність інвестиційної привабливості підприємств сфери туризму - 0,08 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus)**

8. Крупіца І., Коверга А. Формування національної мережі туристичних інформаційних центрів в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. №14. С. 606-612. https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/86.pdf (заг. обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок: досліджено основні фактори розвитку туристичних інформаційних центрів - 0,13 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus)**

9. Трішин Ф., **Крупіца І.**, Байрачна О., Шведюк К. Аналіз привабливості гастрономічного туризму в Україні та в Одеській області. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2020. № 4 (72). С. 126–132. <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:464271/Source:default> (заг. обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок: досліджено основні фактори розвитку гастрономічного туризму - 0,06 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

10. Крупіца І., Жигайло О., Байрачна О., Бірюкова М. Передумови та перспективи розвитку фестивального туризму в Одеській області. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 1. С. 133–141. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-1-16> (заг. обсяг – 0,33 друк. арк., особистий внесок: досліджено передумови розвитку фестивального туризму - 0,08 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

11. Байрачна О., Ліганенко М., **Крупіца І.** Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Одеському регіоні. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія економічні науки*. 2020. №4. Т.1. С. 129-140. https://visen.knau.kharkov.ua/visn202041_12.html (заг. обсяг – 0,46 друк. арк., особистий внесок: визначено основні проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Одеському регіоні - 0,15 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)

12. Завгородній А., **Крупіца І.**, Павлюк С., Лагодієнко В. Маркетинг як інструмент управління інноваційним розвитком туристичної сфери регіону. *Регіональна економіка*. 2020. №4(98). С. 50-56. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-46>. (заг. обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок: визначено основні проблеми управління інноваційним розвитком туристичної сфери регіону - 0,06 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Google Scholar)**

13. Саркісян. Г., **Крупіца І.**, Павлюк С., Панасюк Ю. Регулювання та стимулювання туристичної діяльності в регіонах України. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 3. С. 377–386. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-3-42> (заг. обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок: досліджено шляхи розвитку туристичної діяльності в регіонах України - 0,09 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

14. Моїсєєва Н., **Крупіца І.**, Байрачна О., Павлюк С. Стратегічний контекст сталого розвитку туристичної сфери в Україні. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2021. № 2. С. 60-67. <http://apie.org.ua/uk/стратегічний-контекст-сталого-розви/> (заг. обсяг – 0,29 друк. арк., особистий внесок: визначено сонови сталого розвитку туристичної сфери в Україні - 0,07 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus)**

15. Моїсєєва Н., **Крупіца І.**, Байрачна О. Актуальні тренди розвитку ринку туристичних послуг України в сучасних умовах. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 3. С. 310-315. (заг. обсяг – 0,29 друк. арк., особистий внесок: досліджено фактори розвитку ринку туристичних послуг - 0,1 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

16. Калініченко С., **Крупіца І.**, Голованова Г., Грібіник А. Характерні риси системи управління підприємств туристичної сфери. *Бізнес Інформ*. 2022. №3. С.67–71. http://business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2022&abstract=2022_03_0 (заг. обсяг – 0,17 друк. арк., особистий внесок: досліджено характерні риси системи управління підприємствами - 0,04 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

17. Калініченко С., **Крупіца І.**, Байрачна О., Грібіник А. Засади внутрішнього контролю в системі ефективного управління туристичним підприємством. *Economic Synergy*. 2022. №1 С. 111-121 <https://es.istu.edu.ua/index.php/EconomicSynergy/issue/view/5> (заг. обсяг – 0,42 друк. арк., особистий внесок: досліджено фактори розвитку ефективного управління туристичних підприємств- 0,1 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

18. Моїсєєва Н., Голованова Г., **Крупіца І.**, Байрачна О. Імперативи розвитку туристичної сфери України в умовах пандемії Covid-19. *Український*

журнал прикладної економіки та техніки. 2022. Том 7. № 1. С. 52 – 62. <http://ujae.org.ua/imperatyvy-rozvytku-turystychnoyi-sfery-ukrayiny-v-umovah-pandemiyi-sovid-19/> (заг. обсяг – 0,42 друк. арк., особистий внесок: досліджено функціонування туристичної сфери України в умовах пандемії Covid-19 - 0,1 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

19. Калініченко С. М., Омельченко Г. Ю., **Крупіца І. В.**, Грібіник А. В., Грищенко Н. В. Туристичні інновації та їх роль у підвищенні конкурентних переваг туристичного продукту. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2021. Том 6. № 3. С. 266 – 272. http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/ujae_2021_r03_a36.pdf (заг. обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок: досліджено фактори розвитку туристичних інновацій - 0,05 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

20. Крупіца І. В., Євтушок О. В., Киричук В. Г. Світові тренди та перспективи розвитку туризму в Україні. *Економічний простір*. 2022. № 178. С. 24 – 30. <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1063/1025> (заг. обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок: досліджено основні напрямки розвитку туризму в Україні - 0,08 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

21. Добрянська Н., Саркісян Г., **Крупіца І.**, Бирка К. Аналіз міжнародного ринку енотуристичних послуг. *Food Industry Economics*. 2022. 14(1). С. 80-85. <https://doi.org/10.15673/fie.v14i1.2271> (заг. обсяг – 0,21 друк. арк., особистий внесок: досліджено фактори розвитку енотуристичного ринку - 0,05 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Google Scholar)**

22. Мехович А.С., **Крупіца І.В.**, Моїсєєва Н.І. Формування концептуальної системи оздоровчо-лікувального туризму у регіональних туристичних дестинаціях. *Colloquium-journal*. 2021. №30 (117). С. 31-43. <https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2022/05/Colloquium-journal-2021-117-1.pdf> (заг. обсяг – 0,5 друк. арк., особистий внесок: досліджено основи розвитку регіональних туристичних дестинацій - 0,16 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Google Scholar)**

23. Добрянська Н. А., Лебедева В. В., **Крупіца І. В.**, Черноусова С. С. Аналіз ресурсного забезпечення оздоровчо-лікувальних туристичних дестинацій для дітей в умовах нестабільної геополітичної ситуації. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 4. С. 134-139. http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/ujae_2022_r04_a19.pdf (заг. обсяг – 0,21 друк. арк., особистий внесок: проведений аналіз туристичних дестинацій для дітей в умовах нестабільної геополітичної ситуації - 0,05 друк. арк.). **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

24. Dobrianska N.A., Lebedieva V.V., **Krupitsa I.V.**, Dombrovska V.M. State regulation of medical and health facilities. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Volume 7. № 3, pp. 197-205. <http://ujae.org.ua/wp->

content/uploads/2023/03/ujae_2022_r03_a27.pdf (заг. обсяг – 0,33 друк. арк., особистий внесок: досліджено основи державного регулювання лікувально-оздоровчими закладами - 0,08 друк. арк. **(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

25. Крупіца І.В., Трішин Ф.А., Шекера С.С. Претензійна робота як одна зі складових системи управління якістю в туристичній фірмі на прикладі методики безконфліктних комунікацій в сценарії «клієнт – турагент». *Наукові інновації та передові технології*. 2022, №11(13), С. 418-427 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-11\(13\)-418-427](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-11(13)-418-427) (заг. обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок: досліджено основи методики безконфліктних комунікацій в сценарії «клієнт – турагент» - 0,13 друк. арк.). **журнал представлено у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus, Google Scholar)**

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

26. Байрачна О.К., **Крупіца І.В.** Проблеми та шляхи вдосконалення дистанційного навчання у ЗВО України. *Забезпечення якості вищої освіти: підвищення ефективності використання інформаційних технологій у здійсненні освітнього процесу*. Збірник матеріалів IV-ї Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Одеса, 13-15 квітня 2022 р.). Одеса: ОНТУ, 2022. С 46-48. (заг. обсяг – 0,17 друк. арк., особистий внесок: досліджено особливості проблем дистанційного навчання у ЗВО України – 0,08 друк. арк.).

27. Добрянська Н.А., **Крупіца І.В.** Сучасний стан та шляхи покращення організації гастрономічного туризму в Україні. *Наукова конференція викладачів університету*. Збірник матеріалів 82-ї наукової конференції викладачів університету(м. Одеса, 26-29 квітня 2022 р). Одеса: ОНТУ, 2022. С. 191-193. (заг. обсяг – 0,08 друк. арк., особистий внесок: досліджено особливості шляхи покращення організації гастрономічного туризму в Україні – 0,04 друк. арк.).

28. Крупіца І.В., Шекера С.С. Ревіталізація туристичних локацій в Херсонських степах. *Туризм як засіб реабілітації*. Збірник тез доповідей Міжнародного вебінару, присвяченого 120-річчю ОНТУ та Всесвітньому дню туризму. (м. Одеса, 05 жовтня 2022 року). Одеса: ОНТУ, 2022. С 38-41. (заг. обсяг – 0,13 друк. арк., особистий внесок: доведена необхідність ревіталізації туристичних локацій в Херсонських степах – 0,06 друк. арк.).

29. Крупіца І.В. Критерії ефективності логістичної системи підприємства. *Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття*. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 5-8 жовтня 2016 року). Одеса: Одеська національна академія харчових технологій, 2016. С 142-146. (0,17 друк. арк.).

30. Крупіца І.В. Компетентнісний підхід до змісту сучасної освіти *Розвиток методологічних основ вищої освіти в ОНАХТ*. Матеріали 48 науково-методичної конференції викладачів (м. Одеса, 12–13 квітня 2017 року). Одеса: ОНАХТ, 2017. С. 205-208. (0,13 друк. арк.).

31. Коверга А.В., **Крупіца І.В.** Стратегічне управління інвестиційною діяльністю підприємств харчової промисловості. *Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку*. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.). Одеса: ОДАБА, 2017. С. 324 – 327. (заг. обсяг – 0,13 друк. арк., особистий внесок: визначені вимоги формування стратегічного управління інвестиційною діяльністю підприємств харчової промисловості – 0,06 друк. арк.).

32. Крупіца І.В., Брайлян Б.О. Історична спадщина як фактор розвитку туризму. *Технології харчових продуктів і комбикормів. Круглий стіл «Винний та гастрономічний туризм: поєднання освіти, технологій та бізнесу»*. Щорічна міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 24-29 вересня 2018 р.). Одеса: ОНАХТ. 2018. С. 33-34. (заг. обсяг – 0,04 друк. арк., особистий внесок: досліджені особливості факторів розвитку туризму – 0,02 друк. арк.).

33. Крупіца І.В., Лехкар В.В. Етнічний туризм в Одеському регіоні. Структурні особливості, перспективи та проблеми розвитку. *Туризм: наука, освіта, практика*. Міжнародна науково-практична конференція з нагоди 5-ої річниці створення кафедри туризму та готельно-ресторанної справи (м. Рівне, 15-17 березня 2018 р.). Рівне: Національний університет водного господарства та природокористування. 2018. С. 147 - 152. (заг. обсяг – 0,21 друк. арк., особистий внесок: досліджено потребу у формуванні етнічного туризму Одеської області – 0,1 друк. арк.).

34. Крупіца І.В. Самостійна робота студентів як джерело професійної підготовки кадрів. *Забезпечення якості вищої освіти*. Матеріали 49 науково-методичної конференції викладачів ОНАХТ (м. Одеса, 11–13 квітня 2018 року). Одеса: ОНАХТ. 2018. С. 210-211. (0,04 друк. арк.).

35. Крупіца І.В., Байрачна О.К. Засади інноваційної діяльності в туристичній сфері. *80-а наукова конференція. Тези доповідей*. (м. Одеса, 25-28 квітня 2020 р.). Одеса: ОНАХТ. 2020. С. 114-116. (заг. обсяг – 0,08 друк. арк., особистий внесок: запропоновано напрями формування інноваційної діяльності в туристичній сфері – 0,04 друк. арк.).

36. Орлова М.Л., **Крупіца І.В.**, Байрачна О.К. Дослідницький метод навчання студентів спеціальності «Туризм». *Забезпечення якості вищої освіти*. II Всеукраїнська науково-методична конференція. (м. Одеса, 8-10 квітня 2020 р.). Одеса: ОНАХТ. 2020. С. 206-208. (заг. обсяг – 0,08 друк. арк., особистий внесок: проведено аналіз дослідницького навчання студентів спеціальності «Туризм» – 0,03 друк. арк.).

37. Крупіца І.В., Байрачна О.К. Перспективи розвитку українського менеджменту та проблеми при підготовці управлінського персоналу в Україні. *Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту*. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 травня 2020р.). Одеса: ОНПУ. 2020. С. 34-36. (заг. обсяг – 0,08 друк. арк., особистий внесок: визначені проблеми при підготовці управлінського персоналу в Україні – 0,04 друк. арк.).

38. Крупіца І.В., Байрачна О.К. Фінансово-економічна безпека в діяльності підприємств туристичної сфери. *Туристичний та готельно-*

ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та вчених (м. Одеса, 15 квітня 2020 р.). Одеса: Одеський національний економічний університет. 2020. Т.1. С. 86-90 (заг. обсяг – 0,16 друк. арк., особистий внесок: досліджені проблеми фінансово-економічної безпеки діяльності підприємств туристичної сфери – 0,08 друк. арк.).

39. Байрачна О.К., **Крупіца І.В.**, Гастрономічні подорожі в світі та Україні як чинник регіонального гастрономічного туризму. *Географія та туризм. Матеріали IV Всеукр. наук.-практ конференції (м. Харків, 26 лют. 2021 р.). Харків: ХНПУ. 2021. С. 239-242. (заг. обсяг – 0,13 друк. арк., особистий внесок: проаналізовані фактори розвитку регіонального гастрономічного туризму – 0,06 друк. арк.).*

40. Bairachna O., **Krupitsa I.** Safety during enogastronomic tourism on the example of the Odessa region. *Restarting tourism, travel and hospitality: The day after. TOURMAN 2021: 4th International Scientific Conference "(Greece, May 21-23, 2021). Greece. Thessaloniki - Online, 2021. P. 1395 – 1397. Режим доступу: https://www.tourman.gr/files/TOURMAN2021_BOOK_OF_ABSTRACTS.pdf (заг. обсяг – 0,08 друк. арк., особистий внесок: досліджені фактори безпеки під час еногастрономічного туризму – 0,04 друк. арк.).*

41. Крупіца І.В., Ліганенко М.Г. Методичні особливості цифровізації навчального процесу. *Забезпечення якості вищої освіти: підвищення ефективності використання інформаційних технологій у здійсненні освітнього процесу. III Всеукраїнська науково-методична конференція ОНАХТ(м. Одеса, 14-16 квітня 2021 р.). Одеса: ОНАХТ. 2021. С.322 – 324. (заг. обсяг – 0,08 друк. арк., визначені сильні та слабкі сторони цифровізації навчального процесу – 0,04 друк. арк.).*

42. Байрачна О.К., **Крупіца І.В.**, Ліганенко М.Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу Одеського регіону. *81-а наукова конференція викладачів ОНАХТ. Тези доповідей. (м. Одеса, 27-30 квітня 2021 р.). Одеса: ОНАХТ. 2021. С. 114-116. (заг. обсяг – 0,17 друк. арк., особистий внесок: здійснений комплексний аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Одеського регіону – 0,08 друк. арк.).*

АНОТАЦІЯ

Крупіца І.В. Формування туристичної сфери в умовах сталого розвитку регіону: стратегічний вектор. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 - розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Одеський національний технологічний університет, Одеса, 2023.

Дисертація присвячена науково-теоретичному обґрунтуванню теоретичних, методичних та прикладних аспектів формування туристичної

сфери в умовах сталого розвитку регіону.

Обґрунтовано базові положення щодо сутності ринку туристичних послуг, які відображені у логічній схемі теоретико-методологічного та організаційно-економічного забезпечення розвитку туристичного ринку: 1) товаром на ринку туристичних послуг виступає туристичний продукт; 2) туристичний ринок - це система відносин між суб'єктами ринку (виробниками туристичних продуктів, платоспроможними споживачами, посередниками); 3) господарським механізмом функціонування виступає система дій економічних важелів постійного врівноваження попиту і пропозиції туристичних продуктів / послуг тощо.

Здійснено порівняльний аналіз конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу регіонів України на основі комплексних індикаторів, таких як інтегральний показник туристично-рекреаційного потенціалу регіону, а також показник таксономічного рівня розвитку туристично-рекреаційного потенціалу.

Встановлено, описаний методичний підхід дозволяє здійснювати оцінку конкурентоспроможності регіону, як потенційної здатності окремої території (простору) забезпечувати конкурентні переваги у продуктивному використанні обмежених ресурсів та благ для поліпшення якості людського капіталу, не порушуючи економічної безпеки інших регіонів та економіки країни загалом, з акцентом саме на конкурентних перевагах тощо.

В результаті дослідження сформовані концептуальні підходи до розробки Стратегії розвитку туризму і курортів Причорноморського регіону України на період до 2030 року. На основі діагностування стартових умов регіонального розвитку шляхом проведення SWOT та PEST-аналізу виявлені конкурентні переваги та обмеження перспективного розвитку рекреаційно-курортного і туристичного комплексу регіону, визначено стратегічні вектори розвитку.

З метою успішної інтеграції до сучасних міжнародних відносин і адаптації до євроінтеграційних вимог, зокрема через реалізацію принципів та положень транскордонного співробітництва визначено методом досягнення цільових пріоритетів сталого розвитку туристичної сфери на мегарівні пропонуємо розглядати міжнародну кооперацію, в умовах якої здійснюється спільна розробка, виробництво та реалізація туристично-рекреаційного продукту/послуг.

Обґрунтовано, що концепція сталого розвитку на засадах запропонованого ресурсно-інтегрованого підходу створює можливості туристичної сфери регіону продукувати унікальні характеристики, активи, нові види туристичної діяльності країни/регіону шляхом виявлення пріоритетів локальної концентрації та агломерації ресурсів, альтернативності запровадження моделей реалізації, що обумовлює: чітке розуміння обмеженості туристично-рекреаційних ресурсів та можливостей їх найефективнішого застосування; забезпечення ефективного функціонування господарюючих суб'єктів регіону; тісну взаємодію в межах кластеру «туристична індустрія-наука-громада»; відкритість та гнучкість до адаптивних змін і тощо.

В результаті проведених досліджень систематизовано та здійснено

критичний аналіз моделей сталого розвитку на засадах розумної («сма́рт»-) спеціалізації та інклюзивного зростання через виокремлення базису концептуальної ідеї, мети, об'єктів, суб'єктів, стратегічних цілей та завдань розвитку, методологічним базисом задоволення є регіональна стратегія 4-х «С»: choices (вибори), competitive advantage (конкурентні переваги), critical mass (критична маса), collaborative leadership (колективне керівництво). При цьому визначено: регіональні пріоритети сталого розвитку туристичної сфери (дестинації); вектори державного регулювання процесів сталого розвитку регіону; завдання розбудови туристичної сфери регіону в умовах сталого розвитку, зокрема у період післявоєнної відбудови знищеної соціально-виробничої та туристично-рекреаційної інфраструктури, відновлення економіки регіону/країни тощо.

Ключові слова: туристична сфера, сталий розвиток, стратегічний вектор, регіон, туристичні послуги, туризм, потенціал.

SUMMARY

Krupitsa I.V. Formation of the tourism sphere in the conditions of sustainable development of the region: a strategic vector. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.05 - development of productive forces and regional economy. – Odesa National Technological University, Odesa, 2023.

The dissertation is devoted to the scientific and theoretical substantiation of theoretical, methodical and applied aspects of the formation of the tourism sphere in the conditions of sustainable development of the region.

The basic provisions regarding the essence of the market of tourist services are substantiated, which are reflected in the logical scheme of theoretical-methodological and organizational-economic support for the development of the tourist market: 1) a tourist product is a commodity on the market of tourist services; 2) the tourist market is a system of relations between market subjects (producers of tourist products, paying consumers, intermediaries); 3) the economic mechanism of functioning is the system of actions of economic levers of constant balancing of demand and supply of tourist products / services, etc.

A comparative analysis of the competitiveness of the tourism and recreation complex of the regions of Ukraine was carried out on the basis of complex indicators, such as the integral indicator of the tourism and recreation potential of the region, as well as the indicator of the taxonomic level of development of the tourism and recreation potential.

It is established, the described methodical approach allows to evaluate the competitiveness of the region, as the potential ability of a separate territory (space) to provide competitive advantages in the productive use of limited resources and goods to improve the quality of human capital, without disturbing the economic security of other regions and the economy of the country in general, with an emphasis on competitive advantages, etc.

As a result of the study, conceptual approaches to the development of the Strategy for the Development of Tourism and Resorts of the Black Sea Region of Ukraine for the period up to 2030 were formed. On the basis of diagnosing the starting conditions of regional development by conducting a SWOT and PEST analysis, competitive advantages and limitations of the prospective development of the recreation-resort and tourist complex of the region were identified, and strategic futures of development were determined.

In order to successfully integrate into modern international relations and adapt to European integration requirements, in particular through the implementation of the principles and provisions of cross-border cooperation, the method of achieving the target priorities of the sustainable development of the tourism sector at the mega-level has been determined, we suggest considering international cooperation, under the conditions of which the joint development, production and implementation of tourist recreational product/services.

It is substantiated that the concept of sustainable development on the basis of the proposed resource-oriented approach creates opportunities for the tourism sphere of the region to produce unique characteristics, assets, new types of tourism activities of the country/region by identifying priorities for local concentration and agglomeration of resources, alternative implementation models, which conditions: a clear understanding the limitations of tourist and recreational resources and the possibilities of their most effective use; ensuring the effective functioning of economic entities of the region; close interaction within the "tourism industry-science-society" cluster; openness and flexibility to adaptive changes and so on.

As a result of the conducted research, a critical analysis of sustainable development models was systematized and carried out on the basis of smart ("smart") specialization and inclusive growth through the identification of the basis of the conceptual idea, goal, objects, subjects, strategic goals and tasks of development, the methodological basis of satisfaction there is a regional strategy of the 4 "Cs": choices (elections), competitive advantage (competitive advantages), critical mass (critical mass), collaborative leadership (collective leadership). At the same time, the following are defined: regional priorities for the sustainable development of the tourism sector (destinations); vectors of state regulation of processes of sustainable development of the region; the task of developing the tourism sphere of the region in conditions of sustainable development, in particular during the period of post-war reconstruction of the destroyed social-industrial and tourist-recreational infrastructure, restoration of the economy of the region/country, etc.

Keywords: tourism sphere, sustainable development, strategic vector, region, tourist services, tourism, potential.